

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

Іван Франко.

ПОЕМИ.

Med. univ. DR. J. TURYN
WIEN
XVIII. Gersthoferstrasse 138

НАКЛАДОМ

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
зарєєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

1899.

891.79

F 85

Орое

ПЕРЕДМОВА.

Звичайно — крадене.

Тарас Шевченко.

Коли правда те, що головне значінє поезиї в тім лежить, що вона розширює нашу індивідуальність, збогачує душу такими вражіннями і почуваннями, яких вона не зазнала би в звичайнім життю, або не зазнала би в такій силі і ясности, то думаю, що передача чужомовної поезиї, поезиї ріжних віків і народів рідною мовою збогачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала доси, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями.

В такій думці я подаю нашій громаді отсі поеми. Дві перші належать до найстарших продуктів людського слова і людської творчости, які дійшли до наших днів. „Істар“, се виривок із старовавилонської космогонічної епопеї, що була зложена на яких 2000 літ перед Христовим різдвом і мала головною темою геройські діла і

пригоди вавилонського національного героя Гіш-дубара (Німрода). Богиня Істар (ранішня зірниця) грає в тій поемі визначну роль, а епізод про її зступлене до ада належить до найліпше захованих частин вавилонської поеми. Те, що подано ось тут, се по змозі вірний і дословний переклад вавилонського тексту; тільки деякі уступи додані мною для заповнення люк. По при всю наївність старезної старовини ми бачимо тут величню символіку любови; новочасні символи мають дуже давніх предків.

Друга поема „Сатні і Табубу“ може вважати ся прародичкою сучасної новелі, дарма, що написана була яких 200 або 250 літ перед Христом. Се також є один епізод із більшої цілості — оповідання про царевича Сатні-Хамоіса, що зрештою дійшло до нас без початку. Сила сліпої любови у мужчини і жіночої кокетерії ледви чи була коли змальована такими простими і сильними рисами, як у тім єгипетським творі. І тут я даю по змозі вірний переклад, не додаючи від себе ані слова, крім остатніх двох рядків, що заступають місце иньшого, казочного закінчення в оригіналі, де Табубу в остатній хвилі переміняєть ся в страшну почвару.

Дальші три поеми побудовані на основі західно-європейських середньовікових оповідань. Пайка моєї власної праці в тих творах не однакова. Коли в „Біднім Генриху“ я міг покористувати ся майже зовсім чужими взірцями, то в „Поемі про білу сорочку“ мені прийшло ся надати оповіданню весь кольорит, а в „Похороні“ і ще дещо більше. Зрештою в увагах до кожної поеми я подаю її жерела, а хто цікавий, може з них виробити собі понятє про те, що в них є мойого, а що я знайшов уже готове.

Може зустріне мене закид, по що я літаю фантазією в такі далекі часи і краї, чому не сьпіваю про сучасне і близьке? Винуватий! Та що пораджу на се? Як умію, так пію. Зрештою думаю, що не в тім річ, з якої бочки бере поет напій, що подає своєму народови, а в тім, який напій він подає йому, чи чисте покріплює вино, чи наркотик на приспанє. Я наркотиками не шинкую.

Іван Франко.

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

И С Т А Р .

—•—

Текст цієї поеми, котрої зв'язок з епосом про Гінду-бара не є ще докладно в'яснений, заховався на глиняній табличці, що була знайдена для бібліотеки асирійського царя Ассурбаніпала і в наших днях з руїн його палати відкопана Англічанами. Віднайдено сю табличку, розбиту на кілька шматків, 1873 р. Я користувався німецьким перекладом її тексту, який опублікував з коментарем Е. Шрадер (Dr. Eberhard Schrader, *Die Höllenfahrt der Istar, ein altbabylonisches Epos, nebst Proben assyrischer Lyrik*, Giessen 1874), а також французьким перекладом Росні (I. K. Rosny, *Textes originaux. Égyptiens et Semites*. Paris, 1895). Початок і люку в другій частині доповнив я сам, користуючись уривками і зворотами оригінального тексту.

I.

Поміж небом і землею
День і ніч блукає Істар,
День і ніч ридає гірко,
Небо бє своїм риданєм,
А слезами землю мочить.
Далі перед батьком своїм,
Перед Сіном*) стала Істар
І ломає білі руки
І говорить тєє слово:

„Горе, горе, батьку Сіне!
Розранила в мене серце,
Розранила в мене душу
Злая відьма завидюща,
Аллята, землі богиня!
На мєє вона коханє
Обернула злюще око,
На героя Еабанї.
І наслала скорпіона,
Що вжалив його у ногу,
І звалив чудову квітку;
Із престола золотого
Повалив ся генїй земний.
І лишилось сиротою
Сонце ясне, чисте поле

---

*) Сін — бог місяця.

І ріка й ліси дрімучі.
Вхопила та чорна відьма,
Вхопила мое коханє,
Понесла в свій дім глибокий,
В непросвітну безодню“.

Пригорнув до себе доню
Батько Сін, втирає сльози
І говорить тее слово :
„Не ридай, моя дитино !
Адже знаєш, що всесильна
Мати є землі богиня,
Що й богам непереможні
Є сьвяті її закони“.

Та ще дужше заридала
Істар, ясна богиня
І ломає білі руки
І говорить тее слово :

„Ні, якїж то закони ?
Се є зависть тої відьми,
Се погана низька злоба !
Не покину я риданя,
Не зупиню сліз потока,
І думками не спочину,
Поки з темного прибутку
Не добуду друга свого.
Я піду, піду, мій батьку,
В непросвітну безодню,
Стану їй самій до ока,
Кину їй в лице докором.
Поборю ся з нею, батьку,
Та не силою ручною,
І не збруєю зо спіжу,
Але серцем і чутєм“.

І пішла блискуча Істар,
І всі думи, всі бажання
Обернула в'ту країну,
Відки вороття не має;
В той далекий край гнилизни.

Істар, Сінова дочка
Обернула весь свій помисл .
На те сховище зотліня,
На житло Іркалля,*) бога ;
На той дім, де входять всі,
Але виходу не мають ;
На той шлях, що йде ним кождий,
Та ніхто не повертає ;
На пробуток, де прихожий
Тїнь знаходить замісь сьвітла,
Де поживою є порох,
І де стравою є глина,
Де не видно дня ніколи,
Де житлом є вічний морок,
І де тїни, наче пташки,
Знай літають під склепінєм ;
Де за всяким, хто входить у браму,
На землі виростає могила.

Істар підійшла до брами
Невідмінної країни,
Відки вороття не має,
І придверному, що був там
Коло брами над водою,
Свою волю висловляє :

„Вартовий отсього місця,
Відчини мені сю браму!

---

*) Дословно — великий дім, грецький Гадес.

Відчини мені ворота,
Щоб ввійшла я до нутра!
А як брами не відчиниш,
До нутра мене не вступиш,
То я кину ся на браму,
Поломаю всі завіси,
Порозвалюю одвірки,
І замкї всі розібію.
Випущу мерців відсеїля,
Мов вовків голодних стадо,
Щоб живих вони пожерли.
І на сьвітї швидко буде
Більш мерців, аніж живих“.

Вартовий уста розкривши
Відозвав ся так до Істар,
До блискучої богині
Ось які слова сказав :

„Не сердісь на мене, пані
Не роби так, як говориш!
Я спішу твоє бажанє
Передать моїй богині,
Цариці великих богів“.

Воротар ввійшов у сальо
Всемогучої княгині
І отсі слова сказав :

„О царице сего місця!
Істар тут, твоя сестра.
Перейшла велику воду,
Що від соняшного сьвіта
Ділить нас.
Бачить ся, вона зневажить
Захотіла заборону
Невідмінного закону“.

Аллята, землі богиня
Відкрива свої уста:

„Хто осьмілив ся зневажить
Невідмінні закони,
Що житєм і смертю правлять?
Всі ми, мов те стяте зіле,
А вони з твердої бронзи;
Всі ми, мов трава зівяла,
А вони, мов древо в цвіті.
О, я знаю, що пригнало
Ту сестрицю блідолицю
Через гори, через море,
Через ті великі води,
Що від соняшного сьвіта
Ділять нас!
Заздрість, заздрість се, що ярим
Полум'ям горить у серці
І жене її до бунту
Проти вічного закона,
І жене її сюди,
Щоб на прою зо мною стати!
Та не їй зо мною пертись
І на гутірку ставать!
Ті могутні наші води,
Мов гірські потоки рвучі,
Мов великая потопа
Хай на неї бухнуть всі!
Хай живе ось тут при мужах,
Що жінок своїх лишили
Удовами!
Хай живе ось тут з жінками,
Що я вирвала з обіймів
Мужів їх!
Хай живе ось тут з синами,
Що погинули передчасно,

Всіростили матірок!
Хай гризе тут власну душу,
Наче хліб!
Кров свою хай не ось тут,
Наче воду із потоку!
Поспішай ся, воротарю
Відчини їй нашу браму
І зніми одержу з неї
По старинному звичаю!“

Поспішає воротар,
Відчиняє темну браму.

„Війди, богине!
Твоя сповнить ся воля.
Радісний прихід твій буде
Для підземної палати“.

Вона ввійшла у першу браму.
Він доторкнувсь її
І зняв велику корону,
Що над чолом її ясніла.

„Чом ти, чом ти, воротарю,
Зняв велику корону,
Що чоло моє вкрашала?“

„Війди, богине,
Землі великої цариці
Закони так велять“.

Вона ввійшла в другу браму.
Він доторкнувсь її
І познімав ковтки із вух її.

„Чом ти, чом ти, воротарю,
Познімав ковтки блискучі,
Що в ухах моїх ясніли?“

„Війди, богине!
Землі великої цариці
Закони так велять“.

Вона ввійшла у третю браму.
Він доторкнувся її
І зняв намисто дорогее,
Що в неї висіло на шиї.

„Чом ти, чом ти, воротарю,
Зняв намисто дорогее,
Що мою вгинало шию?“

„Війди, богине!
Землі великої цариці
Закони так велять“.

Вона ввійшла в четверту браму.
Він доторкнувся її
І зняв одержу довгу, що
Її вкривала тіло.

„Чом ти, чом ти, воротарю,
З мене зняв одержу, довгу
Що моє вкривала тіло?“

„Війди, богине!
Землі великої цариці
Закони так велять“.

Вона ввійшла у п'яту браму.
Він доторкнувся її

І зняв із неї пояс
Камінем дорогим набитий,
Що стан її стискав.

„Чом ти, чом ти, воротарю,
Зняв із мене добрий пояс,
Дорогим камінем вкритий,
Що обхоплював мій стан?“

„Війди, богине!
Землі великої цариці
Закони так велять“.

Вона ввійшла у шесту браму.
Він доторкнувся її
І з неї познімав перстені,
Що руки й ноги їй вкрашали.

„Чом ти, чом ти, воротарю,
Познімав мені браслети,
Що вкрашали в мене руки,
І вкрашали в мене ноги?“

„Війди, богине!
Землі великої цариці
Закони так велять“.

Вона ввійшла у сему браму.
Він доторкнувся її
І з неї зняв ослону,
Що закривала соромність її.

„Чом ти, чом ти, воротарю,
Зняв із мене сю ослону,
Що вкривала сором мій?“

„Війди, богине!
Землі великої цариці
Закони так велять“.

Тоді богиня Істар
Війшла в пробуток вічний,
В країну, де ніколи
Не має зміни.

II.

Землі всесильная княгиня
Побачила сестру свою
І не могла свого гніву скрити.
„Чого прийшла сюди, блідая?
По що в душі своїй приносиш
Зухвальство й злість?
Чи думаєш на прою зо мною стати,
Уст своїх подихом марним
Закони вічні перегнути?“

Не втерпіла богиня Істар,
Уста свої розкрила
І все важкеє горе серця свого
В прокляттях вилила страшних.

Землі всесильная княгиня
Уста свої відкрила
І мовила до свого слуги,
До Намтара, дала йому приказ:
„Гей Намтаре, візьми сестру мою!
З моїх очей візьми сю божевільну,
Веди її у місце лютих кар,
Веди її на муки!“

Хай очі ті її блискучі
Зожре сліпота!
Хай бедра її розкішні
Звялить сухота!
Хай ноги ті її стрункі
Покривить лютий біль!
Хай те лице її румяне
Звялить турбота!
І хай оте її горяче серце
Втишить роспука!
Нехай за всі провини
Вона стражданем заплатить!“

І відвели богиню Істар
У місце лютих кар.
І застогнала вся земля жалібно:
Не стало на землі любови.
З ослицею осел не парував ся,
І не зближав ся до рабині пан
З любовними речами;
Не стало в пана волі до розказу,
А у слуги до послуху охоти.

III.

Нассір, слуга богів великих
Склонив ся перед Гішдубаром,
І мовив так герой до него:

„Нассіре, лети відсіля
Перед трон богів великих,
Перед трон яснóго Сіна,
Перед трон прабатька Еа,
І скажи їм, що ти бачив.

Істар, ранняя зірниця,
Істар, огнище любови,
У підземний сьвіт вступила
І назад нам не верта.
Вже давно вона вступила
У те царство тьми й зотління,
Відки вороття нема.
Стогне вся земля жалібно
І любов на ній загасла.
Не заплоднює бугай корови,
Не паруєть ся з ослицею осел,
Не зближаєть ся в любови
До невольниці господар,
І не стало в пана волі до розказу,
А в слуги до послуху охоти“.

Нассір, слуга богів великих
Сповнив бажане Гішдубара
І перед троном бога Еа
Він повторив усі слова героя.
Премудрий Еа, батько всіх богів,
Могутню голову склонив
І швидко думку він одну зловив,
А кожда думка Еа — твір новий.
І став відразу перед ним
Ассусунамір,
Післанець вітроногий.
І говорив до него батько Еа:

„Ассусунаміре, спіши
До брам землі без повороту!
Туди зверни своє лице.
Сім брам в землі без повороту,
В отім далекім царстві тліня
Нехай відчинять ся перед тобою.
Могутная землі богиня,

Цариця того краю
Нехай тебе побачить
І втішить ся тобою.
Та скоро ти згадаеш їй про Істар,
Її сестру румяну,
Вона спалахне гнівом,
Уста її ригати-муть проклятя.
Та ти не бій ся,
І жди, аж заспокоїть ся в їй серце,
Аж гнів її минеть ся.
Тоді вели їй замовчати
В імя богів великих.
Ти гордо випростуй свій карк
І передай їй наш приказ,
Щоб Істар, сьвітлую богиню,
Пустила з безодні,
Із краю зотліня,
Із місця кар.
Іди-ж, оберни свою думку
На бистру ту ріку,
Що ділить край мерців від соняшного сьвіта.
Іди і покоштуй води тієї,
Щоб силу мав над нею“.

IV.

. . . . .

Велика цариця землі
Почула прабатьків приказ
І вдарила грудь кулаками
І пальці свої покусала.
І був їй приказ не в приказ
І ласка була їй не в ласку,
І крикнула люто вона :

„Геть, Ассусунаміре, геть!
В велику, бездонну тюрму
Велю я тебе запроторить.
Підземного сьвіта сьмітник,
Отсе буде страва твоя.
Підземного сьвіта помийник,
Се буде для тебе напій.
Домівка беззахистних тіней,
Се буде палата твоя.
А паль і всі знаряди муки,
Се буде занятє твоє.
А голод і спрага до віку
Хай мучать тебе і твій плід!“

Та гордо, без ляку в душі
Стояв Ассусунамір,
Аж поки в грізної богині
Вспокоїло ся серце,
Аж поки гнів її минув ся.
Тоді велїв їй замовчати
В імя богів великих
І ще раз повторив приказ
Прабатька Еа.

Грізна богиня підземеля
Уста свої відкрила
І мовила до адського слуги:
„Намтаре, слуго мій вірний,
Поспішай у місце муки,
У безодню кар жорстоких!
Виведи відтіля бранку,
Ту сестру мою завзяту.
Хочу бачити, чи муки
Вже зломали в неї серце,
Вже розбили те завзяте,
Що сюди звело її.“

Намтар, воротар пекельний
Поспішає в місце муки,
У безодню кар жорстоких,
Та ще швидше поверта.

„О богине! О богине!
Страх трясє всім моїм тілом
І пройма мене до кости!
В місці мук і кар жорстоких
Без краси і без подоби,
В струпах, ранах, лютім болю
Не живе, але конає
Істар, ох, твоя сестра.
Та всі карі і всі муки
Не зломали в неї серця,
Не перемогли завзяте,
Не змінили в неї дум.
Не хотіла вийти Істар
Із страшного підземелля,
Поки славний Еабані
Знов не верне до життя“.

Спалахнула гнівом лютим
Всемогучая княгиня,
Пані в царстві мук і тліня.
Спалахнула — і поблідла,
І мовчала довгу хвилю,
Потім ось що прорекла :

„Га, вже бачу, ясно бачу,
До чого воно доходить :
Тут приказ прабатька Еа,
Там упертєє завзяте
І безумна, дика пристрасть
Божевільної сестри.
Задля них мені зламати

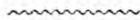
Віковічні закони,
Що жите від смерти ділять?
Задля них мені байдужно
Зруйнувати всі основи
Правосудя в моім царстві?
Добре, хай і так вам буде!
Я невинна, піддаю ся
Волі зверхників богів“.

І до Намтара сказала:
„Намтаре, слуго мій вірний,
Нуж, іди, зруйнуй палату
Правосудя!
Розвали стовпи бронзові,
Де написані закони
Віковічні!
Опрокинь престол судейський,
Бо зступила з него Правда
У безодню.
А тоді з країни пітьми
Виведи ту тїнь марную,
Того тенія земного
Еабанї!
Проведи його за брами,
Проведи його за воду,
Посади там на престолі
Золотому.
А тоді зійди ти ще раз
У безодню найтемнійшу,
У країну мук жорстоких,
І сцілющою водою
Покропи богиню Істар
І віддай їй давній вигляд,
Виведи її відсіля
Геть на сьвіт!“

Все, що мовила богиня,
Все зробив послушний Намтар.
Зруйнував палату суду,
Розвалив стовпи законів,
Опрокинув Правди трон.
І з країни пітьми вивів
Того тенія земного,
І провів його за брами
І провів його за воду,
Посадив там на престолі,
Де сидів він за життя.
Потім Істар у стражданнях
Він цілющою водою
Покропив, і знов вернула
Давня їй краса й подoba.
Відчинив їй першу браму
І віддав їй ту ослону,
Що її вкривала тіло
Відчинив їй другу браму
І віддав їй ті перстені,
Що вкрашали руки й ноги.
Відчинив їй третю браму
І віддав коштовний пояс,
Що обхоплював їй стан.
Відчинив четверту браму
І віддав їй плац барвистий,
Що вкривав її уся.
Відчинив їй п'яту браму
І віддав цінне намисто,
Що їй висіло на шиї.
Відчинив їй шесту браму
І віддав ковтки блискучі,
Що в ухах її ясніли.
Відчинив їй сему браму
І віддав яснó корону,
Що чоло її вкрашала.

САТНІ І ТАБУБУ.

Оповіданє про Сатні-Хамоїса, котрого частину подаю отсе в віршованім перекладі, дійшло до нас у однім неповнім рукописі, зладженім за часів Птолемея Філядельфа (284 — 246 перед Христом). Чи було воно тодіж і скомпоноване, чи може належить до давнішого часу, годі знати. В усякім разі автор кладе подію описану в повісти в дуже давні часи, коли ще єгипетські царі жили в Мемфісі. Для свого перекладу я користувався перекладом проф. Масперо (P. Maspero, *Les contes populaires de l' Egypte ancienne, traduits et commentés*. Paris 1889). Епізод про Табубу був зрештою кілька разів друкований окремо по французьки в перекладі Росні. (*Lex textes originaux*, стор. 223—224), котрим по троха користувався й я.

I.

Одного дня царевич Сатні
Проходячи по площі Пта
Побачив молоду дівчину
Такої неописаної вроди,
Що не було ніде їй пари.
Блискуче, дороге каміне
Вкривало скрізь її;
За нею йшли дівчата і раби
Числом аж пятьдесят і двоє.

Зачудував ся, задививсь царевич,
Забув весь сьвіт на неї дивлячись.
В кінці слугу покликав молодого,
Що йшов за ним, і так сказав йому:

„Іди за сею панною як стій
Аж до її домівки:
Розвідай, як вона зове ся!“

Сквапливо молодий слуга
Побіг сповнить його приказ.
Він зупинив одну слугу панянки
І запитав її ось так:

„Хто є ся пані?“

А слуга сказала:

„Се Табубу, дочка пророка з Бастіт,
Володарка палати в Онктуї. *)
Вона спішить у храм
Молить ся богови сьвятому Пта.“

С тим парубок вернув до Сатні
І передав йому невольниці слова.
І мовив Сатні :

„Вертай, перекажи тій панні ось що :
Мене послав тут Сатні-Хамоіс,
Син самодержця Усірмарі,
Ісі слова велів подать тобі :
„Я дам тобі три фунти злота,
Щоб провести з тобою
Одну годину.
Коли-ж противна будеш,
Я силою дібу ся свого.
Велю спровадити тебе
В таке таємне місце,
Де не знайде тебе ніхто до віку.“

Вернув слуга до панни Табубу
І знов заговорив до молоді
Невольниці і все їй передав.
Аж скрикнула вона від тих річей,
Немов від лютої зневаги.
Та Табубу сама до молодого
Післанця мовила ось так :

„Покинь із сею дурою балакать!
Зближись до мене і кажи, що знаєш.“

---

*) Так звало ся одно передмістє Мемфіса.

Зближив ся молодий післанець
До місця, де стояла Табубу,
І мовив так :

„Я дам тобі три фунти злота,
Щоб Сатні-Хамоїс,
Син самодержця Усірмарі,
Одну годину міг пробути с тобою.
Коли-ж противна будеш,
Він силою дібеть ся свого.
Велить спровадити тебе
В таке таємне місце,
Де не знайде тебе ніхто до віку.“

І відповіла Табубу :
„Іди, скажи царевичеві Сатні :
Я є сьвята, а не продажна жінка.
Коли бажаєш роскоші зо мною,
Приходь в Бубасті до мого дому.
Там буде все готово,
Там роскоші зазнаєш ти зо мною
І не підгляне нас ніхто.
А тут на шляху я не зупиню ся,
Як продажні дівки на роздорожу“.

Коли слуга вернув назад до Сатні,
Переказав йому докладно всі слова,
Які вона сказала, ще й додав
Немов віщуючи лиху годину :
„Нещасний, хто там буде с паном Сатні.“

II.

Велїв собі приставить човен Сатні,
І сїв на него й живо через Ніль
Він переплив щасливо до Бубасту.

Поперек міста йшов він все на захід,
Аж поки дім один побачив
Високий, мурами обведений довкола.
Від півночі розкинувсь гарний сад,
А перед брамою було підсіне.
Побачив кілька слуг поблизько Сатні
І запитав у них: „А чий се дім?“
Йому сказали: „Дім сей Табубу“.

Пройшовши через браму в мурі, Сатні
Спинив ся у саду напроти дому.
Гнеть сповістили Табубу, що князь
Прийшов. Вона напроти него
Зійшла, взяла князя за руку й мовить:

„Кленись мені, що пошануєш дім
Пророка із Бубасту,
І пошануєш паню з Онктуї,
Що ось стоїть перед тобою.
В такому разі радою душею
Введу тебе з собою в сю домівку“.

Вчинив князь Сатні, що вона просила
І з нею враз піднявсь на сходи дому.
І на горішній вийшовши поверх
З красунею оглянув гарну залю:
Вона була прикрашена цятками
З туркусів, з лазурового каміння.
Стояло там чимало пишних ліжок
Покритих вісоном і золоті
Чарки були завішені над ними.

В одну з тих чаш
Живенько слуги налили вина
І подали царевичеві Сатні,

А Табубу промовила до него :
„Будь ласкав, покріпи ся тут!“

Та він, увесь зворушений, відмовив :
„Я не того прийшов тебе просити“.

Вона вдала, немов не розуміє,
І наказала над огнем поставить
Посудину. Живенько принесли
Добірні страви й пахощі всілякі
Приправлені для царського бенкету,
І все поклали перед Сатні;
Він забавляв ся з Табубу, та все ще
Дівочого її не бачив тіла.

Вкінці сказав царевич до дівчини :
„Скінчим!... Ходім у внутрішні покої!
Горить моя любов“.

Вона-ж відмовила спокійно :
„Сей дім — він твоїм домом буде,
Та я є непорочна,
Я не якась продажна дівчина.
Колиж на правду так бажаєш ти
Зо мною пить солодощі кохання,
Спиши мені запряжний листок
І дай мені писемно даровизну
Всіх твоїх скарбів і всього добра.“

Він, оголомшений її красою, мовив :
„Нехай прийде тут писар і напише
Листи, яких бажаєш!“

Не забарив ся писар появиться ся,
І Сатні підписав для Табубу,

Лист присяжний, писемну даровизну
Всіх скарбів своїх і всего добра;
Що мав, усе те записав на неї.

III.

Оттак пройшла година, аж нараз
Донесено царевичеві Сатні:
„Прийшли сюди твої дрібнії діти
І кличуть тата.“

„Нехай вийдуть сюди“, — промовив Сатні.

Почувши сє вийшла Табубу
І надягла одежу прозїрчасту
Із віссона і знов вийшла в покій,
Ясніючи немов за млою місяць.
І крізь тонесеньку тканину міг
Усю її тепер побачить Сатні.
Його любов страшенно розгорїлась,
Про все, про все забув він від бажання
І скрикнув:

„Табубу! Досить! Скінчим!
Ходїм сповнити разом те, що знаєш!“

„Нї! — відрекла вона. — Сей дім —
Він буде твоїм домом.
Та я є непорочна,
Я не якась продажная дівчина.
Коли бажаєш ти сповнити зо мною
Своє бажанє, то вели сим дітям,
Нехай підпишуть ся на нашім листї,
Що не жадати-муть з твогó добра
Нїчого від моїх дітей“.

І се вволив їй Сатні.
Він привести велів своїх дітей,
Велів їм підписать на даровизні
Все те, чого хотіла Табубу.
Тоді сказав до неї:

„Ну годі! Хай вже раз те все скінчить ся!
Ходім у спальню, щоб сповнив я те,
За чим прийшов сюди.“

IV.

Вона-ж відмовила: „Сей дім —
Він буде твоїм домом.
Та я — нескверна,
Я не є дівка низького гнізда.
Щоб я сповнила те, чого бажаєш,
Вели вперед побить своїх дітей,
Щоб не відбили від моїх дітей
Твоє наслідє!“

І Сатні, очарований любовю,
Й на се пристав!
„Нехай сповнить ся й се! — промовив він, —
Щоб наситила ся ненависть серця твого!“

Тоді вона веліла повбивати
Дітей царевича перед очима батька,
І тіла їх веліла крізь вікно
Повикидать котам і псам на страву.
І поки зьвірі жерли тіло їх,
Царевич напивав ся з Табубу.

І знову він промовив до дівчини:
„Та годі вже!

Ходім сповнить мое бажанє...
Таж все, чого хотїла ти від мене,
Все я сповнив тобі“.

Вона відмовила: „Йди в сей покій!“
Подав ся Сатні до покою й лїг
На ліжку з слонової кости і гебану,
А жар любви горїв ще дужше в нїм.

Ось надїйшла і Табубу й лягла
Обїк його на краю ліжка.
І Сатні руки простяга в знетямї,
Обняв чудове те дївоче тїло,
Притис до себе і сповнив нарешті
Свое горячее бажанє.

БІДНИЙ ГЕНРИХ.

Канвою отсеї поеми послужила поема старонімецького поета XII віку, Гартмана фон дер Аге, пз. Der arme Heinrich. Я не даю перекладу старого німецького твору і держу ся ближше тої переробки, яку в 30-их роках нашого віку зладив Шаміссó (див. Chamissos Werke, herausg. v. H. Kurz, т. I, 230 — 240). Розуміть ся, і сю переробку я не перекладав дословно.

Чий се замок, що там запустілий
У прекрасній Швабії сумує?
Хопта й папороть росте на сходах,
А сичі загніздилися у вежах.

Славний лицар Генрих фон дер Ауге
До недавна панував в тім замку —
Цвіт лицарства, молодий, вродливий,
Чесний наче зеркало без кази,
І хоробрий і мов скеля вірний.
Щирий серцем, праведний душею,
Всім нещасним щит і охорона,
До пісень дотепний і до бою.

Та простер Господь свою правицю
Над сим лицарем, послав на него
Болість злу, гидку та невлічиму,
Струп огидний, що проказа зветь ся.
І як був він уперед всім любий,
Так тепер з обридженем від него
Відвернулись всі його знайомі,
Відцурались свояки найблизші.
І прокляв пан Генрих у розпуці
День, годину, що на світ родив ся,
Побивав ся тяжко своїм горем,
Та не міг найти собі розради.

Він покинув замок свій високий,
Свої добра здав на божу волю,

Сам пішов у бідну хлопську хату.
Там край ліса, в затишній долині
Хутір був самотній, невеликий,
В ній мужик жив, Генрихів підданий,
От сюди болящий пан подав ся.

Добре кажуть: злого пана горе
Радую покривджених підданих,
Але пана доброго нещастє
Є підданам часто злом подвійним.
Злий пан в горю сторонить з-далека
Від підданих, мов від злого вовка;
Але той, що в своїх слуг у горю
Захисту шукає і притулку,
І любов знаходить, щире серце,
Певне сей не був для них злим паном.

Щире серце і любов велику
Генрих пан найшов у хлопській хаті.
Наче сина заходив слабого
Сам господар; мов дитя безсиле,
Так його пильнує господиня;
А їх донечка, котру пан Генрих
Часто жартом жіночкою кликав,
Тільки й діла має, тільки й думки,
Щоб його доглянуть, обслужити,
Щоб йому то жартами то сьпівом
Приносити пільгу в лютім горю,
Біль влекшити і грижу прогнати.

Третій рік оттак минув недузї,
І важкою думкою занятий
Бідний Генрих раз сидів на ліжку,
А при ній господар, господиня
І дочка їх в кутику, край ліжка.
І сказав господар теє слово:

„Пане, вам не тратити-б надії,
Адже є досить докторів мудрих
В Мунпансіліє та у Салерні, —
Там би ви поради попитали“.

Пан на се, всьміхнувшись гірко, каже:
„Був я в Мунпансіліє, в Салерні
За порадою три роки тому;
Много я питав докторів мудрих,
Не найшов потіхи ні в одного.
Лиш один подав мені пораду,
Та таку, що ліпше-б і не чути.
Лиш один є лік на тую болість,
Та найти не можна сего ліку“.

Хлоп на те: „Чудна се мова, пане!
Що за лік такий на тую болість,
Що найти його ніде не можна?“

Мовить Генрих: „Здивувався чимало
Й я, таку почувши майстра мову.
Але швидко ясно мені стало.
„Приведіть мені — говорить доктор —
Непорочну, чистую дівчину,
Що за вас сама, по добрій волі
Вмерти схоче і живцем із груди
Дасть собі живеє серце винять —
Отсе й буде лік на вашу болість“.

І оба замовкли. Тихо стало.
Похилились голови мужичі,
Лиш зітхнула сеє слово вчувши
Їх дочка в куточку коло ліжка.

Ніч прийшла, лягли старі обоє,
При ногах їх спать лягла дівчина,

Та важка їй проймає дума,
Гонить сон від неї люте горе.
Що згадає бідна свого пана,
То з очей річками ллють ся сльози,
Батьку й неньці ноги обливають,
Їх зо сну смачного пробуджують.

І пита отець свою дитину :
„Що се, доню ? Ти чого так плачеш ?“
Та мовчить дочка, не каже й слова.
І питає батько вже і з-грізна :
„Що ти плачеш, не даєш нам спати ?“
Та мовчить дочка, ще гірше плаче.
Жаль зробилось батькови старому,
Лагідно почав їй промовляти,
Щоб сказала, що їй серце тисне.

„Що згадаю, тату, свого пана,
Що згадаю його люті муки,
Що згадаю, як він добрий, щирий,
То з очей самі ті сльози ллють ся.“

А на те сказали батько й мати :
„Правду кажеш се, дитино люба !
Добрий, щирий пан наш, анї слова,
Та щож сльози ті йому допоможуть ?
Бог простер над ним свою правицю,
Божа воля ! Цить, не плач, дитино !“

Так вони зацитькали дівчину,
Та вона не спала всю ту нічку,
І весь день німа, сумна ходила.
І знов ніч, лягли всі троє спати,
Та не спить дівчина у постелі.
Дивне щось наклюнулось у серці
І росте, всю душу обгортає,

По своєму гне і ум і волю.
Аж як стала міцно й непохитно
Думка та в душі її: віддати
Своєму пану кров свою і серце,
Аж тоді їй легко, ясно стало.
Та нова вродила ся турбота
І тривогою зціпила душу:
Чи позволять рідні батько й мати,
Чи дозволить Генрих, пан ласкавий,
На сю жертву? Се згадала бідна,
І лились з очей річками сльози,
Батьку й неньці ноги обливали,
Їх зо сну смачного пробуджали.

І підвівшись, строго мовить батько :
„Нерозумна, вперта ти дитино !
Що надармо сльози ллєш, нас мучиш ?
Бог один лиш може тут порадить !“

А вона їм відмовляє з тиха :
„Отже мовив пан наш, що для него
Є один, один іще ратунок.
Чом же я не маю бути варта,
Щоб йому отим ратунком стати ?
Батьку, мамо, молю вас, благаю,
Не спиняйте ви моєї думи,
Най я з Богом кров із серця свого
Радісно віддам за пана мого !“

Мова ся старих прошибла жахом,
І сказав перехрестившись батько :
„Боже, що се говориш ти, дитино ?
Чи ти знаєш, що се ти сказала ?
Ще ти злої смерти не видала ;
Безрозумно рвеш ся на се діло.

Нї, покинь ті мрії непотрібні
Спи і нам не вгаюй сну по праці!“

І затихла — та не спить дівчина,
Сон її не брав ся всю ту нічку,
І весь день нїма, сумна ходила.
Ніч прийшла, лягли всі троє спати,
Та рида дівчина у постелі:
Із очей течуть річками сльози,
Батьку й неньці ноги обливають,
Їх зо сну смачного пробуджають.

Підвелась зо сну старенька мати,
Строго мовить до дочки небоги:
„Що се ти задумала, нещасна?
Ти, котру під серцем я носила,
Котру з болем на сей сьвіт родила,
Ти, що мала бути нам підпора,
На старії літа підпомага,
Дома втіха, у людей пошана, —
Хочеш власну душу погубити,
Молодий свій вік занапастити,
Нас старих на віки всиротити!“

А на се крізь сльози каже доня:
„О, як би я слів могла дібрати,
Щоб вам те сказать, що в серці маю!
Батьку, нене, ви мої рідненькі,
Чи-ж то я була вам зла дитина,
Непокірлива та неслухняна,
На пустее ласа, в злім уперта?
Чи зазнали ви мене дурною,
Чи не вчили ви боятись Бога,
І людей любити? Не гадайте,
Щоб нараз тепер науку вашу
Я забула та розледащіла.

Не погублю я душі своєї,
Ані вас покину сиротами.
Бог вложив мені сю думку в серце.
Видно, се Його така вже воля,
Видно, Він мене до себе кличе.
Я про смерть не мрію легкодушно,
Добре, пильно я їй придивилась,
Серцем біль її прокоштувала,
І вона вже не страшна для мене.
Адже вмерти треба хоч на старість,
Але важко старіти ся в горю.
А як дехто у гріхах вмирає,
То волів би був і не родитись.
А мені се Бог у ласці своїй
Посилає смерть без труду й горя,
У весні життя, велить віддати
Чисте ще своє дівоче тіло,
Чисту душу иньшим для здоровля.
Чи-ж ся жертва в гріх мені влічить ся,
А чи не в найбільшу заслугу?
Кажуть люде, що лицем я гарна
І всім тілом на прочуд вродлива.
Погадайте, як я старша стану,
Кілько то покус мене чекає
І як легко гріх краси чіпаєсь!
А як навіть вийду з дому заміж,
То хоч буде милий муж для мене,
Вже не буде з ним мені утіхи,
Скоро лиш про пана я згадаю,
Що так мучить ся, а через мене
Міг би був найти собі здоровля.
А як буде муж мені нелюбий,
То подвійне жде мене нещастє,
Бо з нелюбим жити я не хочу.
А тепер любовник найсвітліїший
К собі кличе, щастє прирікає,

Що не змилить, не мине ніколи.
А як пан мій любий через мене
Віднайде здоровле, то чиж можна
Мій рівнять короткий біль хвиловий
З тим добром, яке він всій країні
Довгі літа ще творити зможе?
І чиж вас я лишу сиротами,
Як його придбаю вам за сина?
О подумайте, мої рідненькі:
Як себе я не віддам для него,
Швидко в гріб вжене його та болість,
Швидко иньший пан у нас настане,
А яка тоді чека нас доля?“

Мов ножем порізали по серці
Ті слова старих вітця і неньку.
Страх проняв їх; бо їм так здало ся,
Що якась таємна, владна сила
З уст дитини їх проговорила.
І не сьміли довше спротивлятись.
„Дух сьвятий мабуть говорить з неї,
Як із уст сьвятого Миколая“ —
Мовили старі одно до 'дного, —
„Най же-ж буде, як сама бажає“.

Врадувалась сим словам дівчина
І весело сьвіту дожидала.
Та ридали важко батько й мати
Сидячи безсонні на постелі,
Хлипали старі неначе діти,
Руки дряхлії слізми мочили,
Сьвіту ждали, Господа просили,
Щоб сю ніч ще продовжив роками.
От така то боротьба важкая
В темну ніч ішла в мужицькій хаті
У троїх мужицьких простих душах.

А як рано ясне сонце встало,
Схопилась дівчина, одягла ся
І до пана свого поспішила.
„Пане, ви спите?“ — вона сказала.

„Ні, не сплю,“ — відмовив бідний Генрих.
„А як моїй жіночці там спалось?
І чого так вчасно завітала?“

„В вашій власній справі я приходжу,
Ваше власне зве мене тут горе.“

„Дякувать тобі, моя дитино,
Що ти так взяла собі до серця
Мое горе! Бог тобі стосотно
Надгородить ту любов велику,
Хоч мойому горю не поможеш.“

„Ні,“ сказала радісно дівчина,
І її очиці заблищали, —
„Я гадаю, що поможу таки.
Ви-ж казали, що один ратунок
Є для вас, коли-б дівчина чиста
Добровільно смерть для вас приймила.
Я дівчина, пане, я ще чиста
І не хочу жити дня одного,
Доки ви так мучитесь страшенно,
А здоровле ваше в моїй крові.
Пане мій, візьміть сю кров і жийте!
Я дівчина бідна, щó я варта!
Ви-ж усього краю честь, оздоба.
Їдмо до Салерна, я готова!“

Диву дав ся, вчувши се пан Генрих.
Диву давсь, ухам своїм не вірить,
А потому жалісно всьміхнув ся.

„Спасибі тобі, моя дитино!
Виджу я любов твою велику
І твою велику відвагу,
Та не можу я її прийняти.
Спасибі тобі й за сєє слово,
На яке ніхто з найблизших моїх
Не здобувсь. Досить мені і того,
Щоб пізнати, як мене ти любиш.
Але їхать до Салерна, доню,
Не мені вже! Ти покинь сю думку!
Швидко иньший лікар тут прибуде,
Що весь біль на віки заспокоїть —
Всякі иньші ліки не для мене.“

І заплакала дівчина гірко.
„Боже — каже — що-ж то я вам винна,
Чом я вам не мила, що без серця
Ви мою відкидуєте жертву?“

„Жіночко, — сказав їй бідний Генрих, —
Ти говориш мов мала дитина,
Що напресь чогось і не міркує,
Чи се їй на користь, чи на шкоду;
Як чого забagne, дай їй зараз.
Нині дасть щось, завтра пожаліє;
Так і ти пожалуєш, дитино,
Бо то смерть страшне, не легке діло!“

Та спокійно мовила дівчина:
„Пане, мало ви мене пізнали.
Не кажіть сего не досьвідившись!“

Сумно мовив далі бідний Генрих:
„А при тім же ти не одинока,
В тебе батько є й старенька мати,
Що-ж вони на сєє скажуть, доню?“

Не рекла на се ніщо дівчина,
Лиш покликала вітця і матір.
Гірко плачучи старі припали
Коло ліжка Генриха обоє.
„Пане, — кажуть, — видно Божа воля!
Ми три ночі їй се відмовляли
І словами і слізми гіркими.
Та сильнійша в неї тая думка,
Ніж намови наші й наші сльози.
Тож прийми від нас дитину нашу,
Чень дасть Бог тобі поздоровіти.“

І заплакав гірко бідний Генрих,
Перший раз заплакав в своїм горю,
І з сльозами враз в душі зболілій
Сильна жадоба життя, здоровля
І всіх радощів життя проснулась.
Буть здоровим! чуть себе свобідним
Від страшної слабости! Ся думка
Всякі иньші почутя зглушила
У душі його, і він промовив:
„Добрі люде, Бог вам надгородить
Сю любов нечувану, велику, —
Я її надгородить не зможу,
Хоть би все вам дав, що сьвіт дати може.
Як така незмінна ваша воля,
То нехай же буде так! Приймаю
Вашу жертву й вашої дитини.“

Залунав великий плач загальний
При сім слові у мужицькій хаті:
Гірко плакали отець і мати,
Що ще доси надіялись тайком,
Що пан може не прийме їх жертви;
З радости заплакала дівчина,
Та воан всьміхнулась зараз втішно;

З туги за житєм заплакав Генрих,
Та при тім і жаль йому зробив ся
Другого житя, що мало згинуть,
Щоб йому житє й красу вернути.
Лютий сумнів гриз зболілу душу,
Чи не грішне почина він діло,
Чи не завагує ся дівчина,
Чи не буде жертва та даремна?
Та успокоїла усіх дівчина,
Всім відваги додала і віри,
Всіх впевнила певністю своєю.

До Салерна лагодить ся Генрих,
Квапить слуг, за гори рветь ся духом,
А ще більше рветь ся там дівчина.
Пишно вбрать велів їй пан Генрих
У атласи, шовки дорогії,
Мов до шлюбу молоду княгиню.
Та не рада строям тим дівчина,
Бо одно у неї лиш на думці.

Надійшов день від'їзду. З слезами,
З болем в серці бідні батько й мати
Попрощали в вічну дорогу
Ту свою єдиную дитину;
За житя її ще мов покійну
Голосно оплакали небогу;
Та вона спокійними словами
Потїшала їх, і мов до шлюбу
Вибираючись, їх руки й ноги
Цілувала і слізки росила.

Ось вони прибули до Салерна.
Зараз доктора найшов пан Генрих
І веде до него він дівчину.
„Майстре“, — каже, — ось тота дівчина

Рада вмерти, щоб мені вернути
Силу і здоровля, як ти мовив.“

Диву дав ся доктор сивоусий,
Глянув на дівчину і подумав:
Певно пан їй наказав, грізьбою
Всилував її на сев діло.
І сказав до Генриха се слово:
„Відійдїть лише на хвильку, пане,
Мушу з нею дещо в штири очі
Побалакать.“

Віддалив ся Генрих.

І встромивши острий, проникливий
Погляд свій в лице дівчини, доктор
Так почав до неї говорити:
„Не лякайсь мене, моя дитино,
А признайсь мені по божій правді:
Пан велїв тобі отсе зробити?
Випросив у тебе се, а може
Виміг і погрозами, неправда?“

„Нї, не правда! — відрекла дівчина, —
Я сама по своїй добрій волі
Зважилась на се і ледво пана
Упросила, щоб приняв сю жертву.“

І ще дужче здивував ся доктор,
І сказав: „Дитино нерозсудна,
Ти сама не знаєш, що говориш.
Жити ще тобі та веселить ся,
А не думати про смерть страшную.
Чи ти знаєш, що тебе чекає,
Страх який, які страшенні муки?
Аджеж знаю, що сам встид дівочий

Не звелить тобі під ніж відкрити
Ніжну грудь твою. А сего-ж мало.
Я-ж тебе цілком роздіти мушу,
Шнурами звязати руки й ноги,
До залізних кілець привязати,
Краяти ножом живеє тіло
І пилою пропиляти ребра,
Поки зможу руку в грудь уткнути.
Буду в груди лапати рукою,
Поки вловлю серце трепетливе.
Ти жива ще будеш, все меш чути.
А як серце я візьму рукою,
Буду торгати жили кровоносні, —
Ти жива ще будеш, се ще вчуєш.
Аж як жили я порву, і серце
Вийму з груди, — ні, мене самого
Дрож проходить і мороз проймає
На сю думку!... А що найстрашнійше :
Як посеред всіх тих болів лютих
І страшних, яких іще ні-одна
Не терпіла ніжня дівчина,
Як в оті тяжкі конання хвилі
Ти в нестерпній муці хоч раз крикнеш,
Хоч зітхнеш, хоч думкою самою
Пожалієш сего вчинку свого,
То даремна вся твоя посв'ята.
Пану смерть твоя не вчинить пільги,
А твоє жите пропало марно.
Схаменись, дівчино необачна,
Відійди, ще можеш все відкликать.“

Та всміхнувшись мовила дівчина :
„Спасибі вам, пане мій любезний,
Що ви щиро правду всю сказали,
Що мене за смерть ось тут чекає.
Я за се скажу вам цілу правду.

Признаюсь, що я тепер бою ся,
Щоб не попсувалось наше діло,
А боюсь я в а ш ої тривоги.
Задрожить мабуть рука вам, пане,
Не спіймати вам мого серця,
Не порвати жил у моїй груді!
Бо все те, що ви мені сказали,
Скорше личить бабі, ніж чоловікові.
Сьміло, пане! Сьміло ріжте, крайте, —
Я, дівчина, все стерплю, без жаху!
Не на те-ж я аж сюди прибула,
Щоб в остатній хвилі відступати.
Та й чи довго потріває мука?
І не день і навіть не годину!
А за се мій пан здоровий стане,
Я-ж на вічне житє заслужу.“

Остовпів із диву доктор сивий.
Сьмілості, рішучості такої
Не стрічав ніколи у дівчини.
„Га, — сказав — як так, най так і буде!“

І повів її він до сьвітлиці,
Де ждав Генрих на кінєць розмови.
Живо к доктору звернув ся хорий
І тужливо скрикнув: „Ну, щож, доктор,
Чи ще буду я живий, здоровий?“

Супокійно відмовляє доктор:
„Щож, дівчина ся, то справді чудо.
Не вжахнулась всіх страховищ смерті
І охотно йде на смерть кроваву.
Тож, здаєть ся, добре вдаєть ся діло.
Ви тепер рішайте, пане: різать,
Чи не різать? Се від вас залежить.“

І долонями закривши очі
Глухо зойкнув Генрих: „Ріжте, пане!“

Ось за руку взяв дівчину доктор
І сказав: „Ходім сюди, небого!“
Радісно пішла вона, та звільна,
Важко йшов старий. Перед дверима
Зупинивсь, ключа шукав в кишені,
Потім довго шпортався коло замка,
Все чекав, що Генрих скаже: „Стійте!“
Але Генрих не сказав нічого.

Увійшли обоє до робітні,
І замкнув, ще й засувом засунув
З разу доктор двері за собою.
Озирнулась по склепу дівчина:
Скрізь кліщі і гаки, скла і труби,
Дивоглядне і страшне знаряде,
Черепи і кості чоловічі,
І великий стіл на середині,
Весь червоний, з гаками й ланцями,
А на ній лежать ножі блискучі.

„Роздягайся!“ — до неї мовив доктор.
Радісно вона й поспішно з себе
Одіж верхню скинула, та спідню,
Щоб не гаять часу, здерла зразу,
Шарпнувши, у швах все розпорола,
І без жаху і без встиду стала
Зовсім гола перед сивоусим.
Як красу її старий побачив,
Що, здавало ся, не мала пари
В світі, — так йому щось серце стисло,
Мов кліщами. Ся чудова квітка
За годину серед мук загине!
Та не дав сего пізнати по собі,

Але строго далі їй говорить :
„Виліз тут на стіл сей і простри ся!“
Радісно простерла ся дівчина.
Він ремнями їй руки й ноги
Причепив до кільців металевих,
Прикрутив ще й клямрами в сугавах.
А потому ніж узав у руки.
Ніж широкий був, блищав зловіще,
Та його потребувавши пальцем,
Бачив доктор, що він притупив ся.
От узав він камінь мармуровий
І почав не кваплячись, помалу
Ніж острити, по робітні хідя.
Острить, острить, пальцем потребує,
Буркне: „Ще не остре!“ й острить далі.

Бідний Генрих сам лишив ся в залі,
Сам лишив ся ждять кінця і ліку.
Зразу силувавсь ніщо не думать,
Потім рад був думать про здоровле,
Про нове житє й нові утіхи.
Та мішались в голові ті думи.
Те страшне, що мало за хвилину
Статись тут близенько, за стіною,
Наче змора налягло на душу.
І до свого серця мовив Генрих :
„Серце ти моє, зболіле, бідне,
Будь тепер на хвилю камянее!
Лиш хвилину, потім все минеть ся!“

Але серце мучилось, боліло,
І йому спокою не давало.
Дармо він твердив разів по десять,
Що вона-ж сама тогб хотіла,
Що вона хотінєм тим щаслива,
Що коротке жде її терпінє, —

Серце в него мучилось, боліло,
Розкидало ті слова на вітер.

А як вчув він, що там за стіною
Доктор ходить, острить ніж об^і камінь,
То зняла його тривога дика,
Піт холодний обілляв все тіло;
І мов дикий звір почав він бігати
По покою, поки невеличку
Шпарку не знайшов коло одвірка.
Ось туди протис він бистрий погляд
У робітню, і заздрів дівчину
На столі привязану ремінем,
В нагій красоті пренепорочній;
І душа у його стрепенулась,
А з її глибин найтаємніших
Розляглося трівожнеє стогнанє.

„Боже, що роблю я, окаянный!
Те, що божий суд наслав на мене,
Хочу змити кровю сестриною!
Ту крихітку втіхи сьвітової,
Радощів марних, забав нікчемних
Окупить нечуваним убійством!
Господи, додай мені 'Ти сили
Донести свій хрест аж до могили,
А не брять на душу кров невинну,
Не шукать у злочині ратунку!“

І він скочив з силою розпуки,
І загримав до дверей руками,
Термосив за скоблі і завіси
І кричав: „Лікарю, слухай! слухай!“

А лікар відмовив з середини:
„Зараз, зараз, ще зажди хвилину!“

Та не ждав, ще дужше гримав Генрих.
„Відчини, лікарю, я щось маю“...

„Зараз, зараз! — відмовляє доктор, —
За хвилину вже по всьому буде.“
„Нї — кричить в розпуці бідний Генрих,
Я не хочу, щоб було по всьому!
Стій, не ріж її, лиши живою!“

Упустив із рук і ніж і камінь,
Вчувши тее слово, доктор сивий,
Відчинив йому що духу двері.
Генрих входить, лиш одно і бачить :
На столі привязану дівчину.
Наближаєсь і слізми гіркими
Обливаючись говорить : „Доктор!
Відв'яжи її! Ніколи в сьвіті
Не позволю, щоб для мене, трупа,
Ангел сей пролив хоч краплю крови.
Що на мене Бог зіслав, те буду
Сумирно терпіти аж до смерти,
Та не дам їй мучитись за мене.“

І оба швиденько розв'язали,
Розкували зі стола дівчину
І веліли їй убраться живо.
Та вона заплакала тяженько
І ридаючи сказала : „Що-ж я
Завинила, чим я показалась
Непригожою на те, щоб кровю
Свого пана до життя вернути
І собі нове житє здобути?
Пане, пане, що се ви зробили!
Сьвіт вас сьмілим, мужним величає,
І я вас таким вважала доси,
Та на вас я гірко ошукалась.

Боягуз ви і бабської вдачі,
Не могли знести того й з далека,
Що на собі я знести готова.“

Слухав Генрих сі слова докору,
Та вони не то що не боліли,
А були немов вода цілюща
На його зболілу, скорбну душу.
Але в тійже хвилі вчув ще иньшу
Дивну розкіш, мов би в него в жилах
Сьвіжа, чиста кров текти пустилась,
А гідка, болюща шкаралюща
З тіла, мов луска спадала з риби.
Справді диво сталось! З тої хвилі
Біль його минув ся і проказа
Почала сходити з його тіла.
Але радість ту глибоко в серці
Ще сховав, не вірячи їй, Генрих.
Щедро майстру заплатив за клопіт,
Взяв сумну, заплакану дівчину
І поїхав у рідну країну.

Та заким доїхав до границі,
Вже минулись всі його терпіння
І він став здоров, як був давнійше.
І пішла про се широко слава
По всій Швабії. Збігались кривні
І сусіди й близькі знайомі,
Щоб витати лицаря з дороги
По великім перебутім горю.
Та ніхто не в силі розказати
Тую радість, те велике щастє,
Що зазнали мужики убогі,
Батько й мати дивної дівчини,
Бачивши, що їх дитина з паном
Поверта домів жива й здорова.

А за місяць чи за два потому
Як жеж то змінивсь високий замок
На горі в прекраснім швабськїм краю!
Грають коні по подвірю в коло,
Стрійні слуги коло них снують ся,
Клекотить жите по всіх покоях,
І товплять ся гамірливі гості.
Се пан Генрих славний пир справляє:
Запросив на него всіх знайомих,
Всіх сусід і всю рідню найблизшу.
А як всі зібрались там у залі,
То ввійшов господар поміж гостей
І за руку вів свою дівчину
І оттак сказав до всіх зібраних:

„Слухайте, панове товариство!
Бог зіслав на мене скорб велику,
І велику в скорби тій потіху,
Бо я в ній найшов велике серце,
Що себе само мені хотіло
В жертву дати. А тепер скажіте,
Чим за се віддякувати можу?“

І сказали всі там однодушно:
„Як би все віддав ти, що лиш маєш,
То й сего мабуть було би мало.“

„Щож я маю? — мовив далі Генрих. —
Лиш одно: те тіло, що з могили
Піднялось через отсю дівчину.
Серце те, що щастє найчистійше
Взнало аж через отсю дівчину.
Душу ту, що красоту душевну
Вбачила найкрасшу в сій дівчині.
Йй усе те віддаю, єдиній.“

Всі сказали: „Так і слід, наш брате.“

І почав ся славний пир весільний,
Якого ніхто ще не зтямив.

Довгий час жили вони обоє,
А при них старі отець і мати.
І пішла про них широко слава,
Що не вмере до віку, не поляже.

ПОЕМА ПРО БІЛУ СОРОЧКУ.

Основу сеї поеми взяв я з хорватської вірші, що її найшов Фран Курелац і видав у своїй збірці хорватських пісень (*Fran Kurelac, Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga, Zagreb 1871, стор. 138—147*). Курелац догадується, що опублікований ним хорватський текст, знайдений ним у двох відписах із ХVІІ в., є переклад із якоїсь старонімецької поеми зложеної мабуть у Відні. Ані про сей німецький оригінал, ані про того, хто і коли переклав сю поему на хорватську мову (цікасно, що переклав коломийковим розміром, хоч і неримованими куплетами!) Курелац не міг дошукати ся ніяких близьких звісток. Він тільки догадується, що поемка, в хорватському затитулована „Aleksander“, в німецькому мала титул „Die schöne Juliane“ (Jačke, стор. LІІІ). Я також не дошукував ся дальших жерел сеї поеми і подаю її так, як написав під вражінем хорватського тексту в осени 1897 р. Завважу, що Чайченкова „Дума про княгиню кобзаря“, що має дуже подібну тему, в часі писання сеї поеми була мені незвісна.

Ой у вирій журавлі летіли,
По над Відень ключем простягли ся,
Закликали журавля одного :
„Годі, годі на гнізді сидіти,
Ходи з нами у вирій летіти!“

То не в вирій журавлі летіли,
То збиралось славнее лицарство.
То збиралось у похід далекий
На турецьку землю ген за море.
То король німецький молоденький
Закликає лицарів хрещених,
Сам провадить Німців, Таліянців,
Щоб турецьку гордість присмирити,
Загрибушу руку вкоротити.

Вже зібралось славнее лицарство,
Наче хмара Відень обступило.
Тут спочинуть між хрещеним людом,
Поки рушать в Буду по Дунаю.
Спочивають, коники сїдлають,
Закликають лицарів із Відня :

„Годі, годі по дворах сидіти,
На турнірах копії ломати,
Величать в піснях красу жіночу,
В струни брязкать, мід-вино співати !
Нуте, нуте до сьвятого бою !
Притремó ми роги Музулману,

Проженемо Турка з Вифлезму,
І заблисне славний хрест Христовий
На соборі у Брусалимі,
І здобудем скарби незлічені,
Що нагарбав Турок по всім сьвіті“.

Жив у Відні лицар у ту пору
Олександр, знатний і побожний,
Мав він вірну жінку Юліяну,
Жили любо, як голуби в парі.
Аж одної ночі із півночі
Прокидаєсь зо сну Олександр,
Прокидаєсь, тяженько зітхає,
Далі так говорить до дружини:

„Юліяно, вірная дружино,
Незвичайний сон мені приснив ся:
Мов лечу я в криницю безодну,
Поринаю в студеную воду,
Поринаю аж на дно глибоке,
Там нахожу зерно золотєє,
І воно на верх мене виносить.
Тричі в ночі я зо сну будив ся,
Тричі мені сон той самий снів ся.
Видко горе він мені віщує,
Видко чимсь ми Бога прогнівили.
Слухай, люба, на що я наважив:
Приберу ся я в сталеву зброю,
Пристаю до славного лицарства,
Пристаю до Генриха міцного,
З ним піду я бисурмана бити.
Як загину — Бог гріхи відпустить,
А як буде славна нам побіда,
То й на мене тая слава спаде.“

Ізлякалась вірна Юліяна,
Сльози ронить, біле личко клонить

І до мужа тее слово мовить :
„Олександрє, господарю любий,
Не ходи ти в той похід далекий !
Серцем чую, щастя вам не буде.
Не по правді король поступає,
Султанови присягу ломає, —
Ся неправда на вас всіх помстить ся.
Як у тебе гріх є на сумліню,
Можеш дома Господу молити ся.“

Олександр їй на се говорить :
„Люба жінко, не против ся тому !
Серцем чую, що се божя воля ;
Що Бог судить, того не минути.
Ти живи тут тихо у господі,
Доглядай порядку в нашім домі,
Від усього злого бережи ся,
А за мене, люба, не жури ся.“

Юліяна тихо сльози ронить,
Сльози ронить, голосно зітхає,
Поки сон їй не склепив повіки.
В сні їй ангел божий показав ся
І промовив ось якее слово :

„Юліяно, не против ся мужу,
Та поший йому сорочку білу,
Хай усе її на собі носить :
Доки будеш ти для него вірна,
Доти буде та сорочка біла.“

Юліяна супокійна стала,
Приняла ся ту сорочку шити,
А пошивши мужови приносить
І словами любо промовляє :

„Олександрє, господарю милий,
Їдь із Богом, де Бог тебе кличе!
Я тут буду за тебе молити ся,
Буду вірно тебе дожидати.
А отсе тобі сорочка біла,
Щоб її носив ти у поході.
Поки буде ся сорочка біла,
Поти буду я для тебе вірна.“

Тихо, тихо Дунай хвилі котить
З міста Відня аж до міста Буди,
З міста Буди аж до Білгорода,
З Білгорода аж у Чорне море,
А за морем бисурман панує.
Як ті хвилі поплило лицарство
До схід сонця на зустрічу горю.
Із лицарством лицар Олександр
В ясній зброї на воронім коні.
Провожала його Юліяна
По Дунаю штири милі шляху,
Провожала, плачучи прощала.
І стояла довго на дорозі
На шпильочку кручі кам'яної,
Поки військо було видно в долі,
Поки зброї блискали до сонця,
Поки чути, як їх коні ржали,
Від копит їх земля стугоніла.
А як щезли в вечеровій тіні,
Юліяна до дому вернула,
Цілу нічку молила ся Богу,
Супокійно стала мужа ждати.

Ой рожево сонічко сходило,
Та запало за кроваву хмару.
То не сонце так рожево сходить,
То лицарські стяги з вітром бють ся.

А з переду король молоденький
Наче квітка помежи квітками,
Весь у зброї посеред лицарства.
Весь він радість, певність і надія,
В бій рушає, мало не сьніває,
Рад на крилах за Босфор летіти,
Впасти градом на карки турецькі,
У Нікеї завтра ночувати.

Ой рожево сонічко сходило,
Та запало за кроваву хмару.
Пишно війська дійшли до Дунаю,
Мов три ріки золотохвилясті;
Пишно стали в Константинополі,
На могучі човни посідали,
А надія дула їм в вітрила,
Тверда віра їх вела на беріг,
Далі, далі в бисурманську землю.
Та не те їх за Босфором ждало.
Край Анкири в бисурманським краю
Свій остатній табор таборили.
Обступила їх турецька сила
І закрила, наче сонце хмара.
Гей, погиб там король молоденький,
Полягло лицарство коло него.
Хто не згинув на кровавім полі,
Той кайдани двигав у неволі.

Олександр тож в полон попав ся.
Хоч у бою він хоробро бив ся,
Та не мав на своїм тілі рани.
Тільки шаблю Турки пощербили,
Ясний панцир на нїм порубали,
Збили шолом з голови на землю
І без зброї вхопили в неволю.
Не багато там взяли в неволю,

Всіх заледво штириста й чотири.
Всім їм руки назад повязали
І погнали в путах до Нікеї.
А за ними Турки з батогами,
Перед ними аґи й баші люті,
А на спісах голови лицарські.
А передній ніс на вістрі вбиту
Королівську голову кроваву —
Султанови найлюбійші дари.

У Нікеї баші і візіри
Бенкетують чотири неділі,
А на п'ятій бранців паювали.
І дістав ся бранець Олександр
Османови з міста Трапезунта.
І погнав його Осман жорстокий
У далеку, незвісну країну,
У кайданах, але не самого,
З ним ще вісім бранців християнських.
І велів їх у ярма впрягати.
Велів ними переліг орати.

Так минуло ціле божє літо:
Олександр у ярмі хилив ся,
Плуга тягав, важкі скиби краєв;
Та сорочка все на ньому біла,
Мов би тільки нині рано вбрана.
Здивувались погоничі Турки,
Османови тє диво кажуть.
І велів він бранця відпрягати,
Перед себе привести негайно.
Олександр Осману вклонив ся;
Сей до него тє слово мовить:
„Олександре, бранче-християнине,
Що за диво: робиш ти все літо,
Плуга тягнеш, тяжкі скиби краєш,

Сам счорнів ти, мов земля сьвятая,
А сорочка в тебе сніжно біла,
Хоч її ти не скидав ні разу?“

Відмовляє бранець Олександр:
„Ой Османе, є тут справді диво.
Є у мене вірная дружина
Юліяна в славнім місті Відні.
Як в дорогу мене виряжала,
То дала мені отсю сорочку
І сказала: „Господарю милий,
Ось тобі нова сорочка біла,
Щоб її носив ти у поході.
Поки буде ся сорочка біла,
Поти буду я для тебе вірна.“

То Осман почувши теє диво,
Кличе свото бега Галанбега
І такі йому слова говорить:
„Галанбеже, витязю мій вірний,
Ізбирай ся в далеку дорогу
Аж до міста Відня над Дунаєм.
Допитай ся там до Юліяни,
Що є жінка Олександра бранця.
Не пожалуй золота ні срібла,
Не пожалуй дорогих дарунків,
А найпаче хитрої підмови,
Щоб та жінка шлюб свій ізломала,
Із тобою нічку ночувала.
Коли мудро сєє діло справиш,
Дам тобі я срібла, злота много,
Ще й свого коня вороного.“

Галанбег не гаяв ся ні хвилі,
Щоб сповнити Османову волю.
Він до Відня живо прибуває,
Шле післанця у двір Олександрів,

Юліяну на розмову просять.
Юліяна гостя к собі просить
І до него словами говорить :
„Ой ти гостю з далекого краю,
Що за вісти маєш ти для мене,
Що мене ти на розмову просиш?“

Відмовляє Галанбег на теє :
„Чи се ти є пані Юліяна,
Вірна жінка Олександра того,
Що є бранцем у турецькім краю
У Османа баші в Трапезунті
І в ярмі там чорну землю оре?“

Защеміло в Юліяни серце,
Закрутились у очицях сльози,
Та здержала лютий біль у собі
І спокійно бега запитала :
„А скажи по правді, гостю милий,
Чи той бранець здоров у неволі,
Чи там має хоч сорочку білу?“

Відмовляє Галанбег на теє :
„Не хорує муж твій у неволі
І сорочки не зміняв від року,
Та як сніг вона на ньому біла.
Ти-ж послухай, пані Юліяно,
Що тобі перекажучь від него :
Ізломай ти шлюбную присягу,
Перебудь зо мною сюю пічку,
То клену ся тобі Магометом,
Швидко вийде муж твій на свободу.
А не схочеш ти сего вчинити,
То загине муж твій у неволі,
Не побачиш ти його до віку.“

Защеміло в Юліяни серце,
Закрутились у очицях сльози;
Та здавила лютий біль у собі
І спокійно бегови сказала:
„Гостю любий, пережди сю днину,
Най сю справу добре обміркую.
Бо важке як камінь твоє слово,
Як полин гірке для серця мого.
Завтра рано дам тобі я знати,
Чого маєш ти від мене ждати.“

Юліяна цілу ніч не спала,
Сльози ронить, ревне Бога молить:
„Боже милий, дай мені пораду,
Що чинити, щоб не поблудити?
Сеж я в темнім борі заблудила:
Відси пропасть, а відти безодня.
Шлюб зломати — мужа слобонити?
Мужа втратить — зберегти присягу?“

Аж над раном добре нагадала,
Галанбегу карту написала:
„Гостю милий, не дай того Боже,
Щоб сповнила я твоє бажанє,
Осквернила мого мужа ложе
І зломила те, що шлюбувала!
Як я вірно додержу присяги.
То сам Бог на мене ласкав буде,
Мого мужа виведе з неволі.
А як нині присягу зломаю,
То себе згублю і мужа свого“.

Се списала, зараз відіслала,
А сама щось иньше нагадала.
Роздобула все чернече вбранє,
Взяла свої гуслі чарівнії,

Серед ночі дім свій попрощала,
Геть із Відня рушила в дорогу.
А дві милі за містом у гаю,
Там стояла капличка малая.
Там зайшла раненько Юліяна,
Скинула жіночі пишні вбори,
Надягла чернечу довгу рясу;
Обтяла жіночі пишні коси,
Почепила бороду старечу,
Через плечі гуслі повязала,
Свої вбори в землю закопала
І пішла на схід по над Дунаєм.

Вандрувала три дні без пригоди.
Стала третя нічка западати,
Що за гамір в городі зробив ся?
Сурми грають, ясні зброї сьвітять,
З під копита в коней іскри скачуть.
І юрбами люд біжить цікавий
На проїзжих Турків поглядіти.
Бучно їде Галанбег із Відня,
В коло него двацять яничарів,
А прислуги ще й у двоє більше.
Заїжджають на ніч до господи,
Засідають до вечері живо.

Аж ось чути гуки на рундуці:
Плачуть гуслі мов мала дитина,
Не то плачуть, не то промовляють,
То гудуть неначе пчілка в маю,
Розбивають тугу наче хмару,
Піднимають веселість у серці.
Встали Турки, кинули вечерю,
Їм музика слух заповонила.

Галанбег ось на рундук виходить
Поглядіти, хто так дивно грає.
Коли бачить — черчик подорожній.
То до него чемно він підходить
І словами приязно говорить :
„Будь здоровий, черче подорожній !
А куди се Бог тебе провадить ?“

Відмовляє черчик подорожній :
„Будь здоровий, пане мій ласкавий !
Я мандрую з далекого краю
До сьвятого місця Палестини,
До божого гробу на поклони“.

Врадував ся Галанбег немало
І черцєви тєє слово мовить :
„Чесний отче, їдь ураз зо мною !
Будеш ти нам у дорозі грати,
Наші душі грою звеселяти,
За се маєш три заплати в мене :
Першу плату — коня верхового,
Другу плату — страву у господі,
Третю плату — захист у дорозі“.

Юліяна радо се приймила,
З Галанбегом рушила в дорогу.

Вандрували чотири неділі,
Аж прибули в Іконію місто.
Тут говорить чернець подорожній :
„Ой мій пане, беже Галанбеже,
Ось тут наші шляхи розійшли ся :
Мені в право до божого гробу,
Тобі в ліво до Османа твого“.

Відмовляє Галанбег на тєє :
„Чесний отче, вволи мою волю,

Їдь зо мною до Османа мого !
Звесели ти його душу грою —
Певне того не будеш жаліти“.

Не перечить черчик подорожній,
Їде з бегом до Османа паші.
Як до міста полем доїжджали,
То побачив черчик подорожній
Бідних бранців при роботі в ярмах,
А між ними й Олександра свого.
У ярмі він аж дугою гнеть ся,
Звисли руки від тяжкої муки,
Почорніло личенько румяне,
Лиш сорочка все на ньому біла,
Мов би тільки нині зрана вбрана.

Прибуває Галанбег у місто,
То Осман його до себе кличе
І з далека сьміхом зустрічає:
„Галанбеже, витязю мій вірний,
Знать тобі не дуже пощастило,
Не здобув у Відні ти побіди,
Срібла злота заслужить не здужав,
Ані мого коня вороного !
Ще сорочка в Олександра біла,
Ні крихітки не забрукала ся“.

Відмовляє Галанбег по правді:
„Ой Османе, мій ласкавий пане!
Хоронив Аллах мене в дорозі,
Та я в Відні не здобув нічого.
А про те я не жалію ходу
Ані труду в далекій дорозі,
Ані кошту, що на ній потратив.
Бо побачив я велике диво —
Жінку бранця твого Олександра.

Її вроду я хвалить не буду,
Бо хто може вихвалити гідно
Дня віщунку, золоту зірницю
До схід сонця в пурпуровім блиску ?
І хто може вихвалити гідно
Веснянії пахощі чудові,
Жайворонка металічні трелі,
Тихий чар криниці лісової,
Холод гаю, чи тишу півночи ?
Та не так її чарує врода,
Як той блиск невинности сніжної,
Що ним постать вся її яснїє —
Як той запах чистоти сьвятої,
Що вбиває всяку думку грішну,
Всякий порив низький в нашім серці,
Не пускає й помислу брудного,
Щоб хоч раз до неї доторкнув ся.
Та найбільші в її оці чари,
І видніє рівна, сильна воля,
До добра незломна постанова.
Вір мені, Османе, любий пане,
Я-ж не є хлопчина головусий
І з жіноцтвом діла мав чимало !
Та коли сю жінку я побачив,
Око в око з нею зустрінь ся,
А в душі мав сьвідомість погану,
Що її повинен підмовляти
На негідне, на ганебне діло —
То такий я стид почув у серці,
Мов на матір руку піднімаю“.

Усміхнувся Осман на тую мову.
„Ой мій друже, беже Галанбеже,
Справді диво мусіло там стать ся,
Що тебе поетом ізробило !
Та се що за чоловік з тобою ?“

„Ой Османе, мій ласкавий пане,
Се в чесний черчик подорожній,
Що мандрує до божого гробу.
Він музика, пане, пречудовий,
Всю дорогу веселив нам душу,
Розгоняв своєю грою тугу.
То я, пане, взяв його з собою,
Щоб і ти знав солодощі тії,
Щоб пізнав ти його тонів чари“.

І велів Осман черцєви грати.
Полили ся чародійні тони,
Полонили серце у Османа.
І не міг від них він відірвась ся:
День би слухав і цілую нічку,
Пив би їх, мов спраглий зимну воду.

Так минули чотири неділі.
Промовляє черчик подорожній:
„Ой Османе, мій ласкавий пане,
Час мені вже тобі поклонись ся,
У дорогу дальшу збирає ся,
У дорогу до божого гробу“.

Відмовляє тут Осман черцєви:
„Жаль мені з тобою розставась ся,
Та не можна й силою держати.
А за те, що своїх тонів чаром
Чарував ти моє серце доси,
Розгоняв мою тоску так часто,
Веселив мене в тяжких годинах,
Я даю тобі багаті дари:
Срібло, золото, дорогу одежу,
Вороного коня верхового
І сторожу ще для супроводу“.

Відмовляє черчик подорожній :
„Ой Османе, мій ласкавий пане,
Не даруй мені ти срібла, злата,
Бо я Богу шлюбав на бідність.
Не для мене дорога одежа —
Буде з мене сеї рясини досить.
Не прийму я й коня верхового,
Бо я Богу шлюбався пішки
До святаго гробу мандрувати.
І не шли сторожі ти зо мною —
Бог моя сторожа найпевніша,
Другий сторож — порожня кишеня,
А ще третій — гуслі ті співучі.
Та коли твоя велика ласка
Чим слугу свого вдарувати,
То даруй мені одного бранця
З тих, що там за містом в плузі орють.
Тай ще дай нам лист на безпеку,
Підпиши ім'я своє на ньому
І привісь султанській печаті,
Щоб нас Турки вільно пропустили,
Кривим оком на нас не гляділи“.

Полюбилися ті слова черцеві,
Полюбилися Османови дуже.
Зараз каже дрібно лист писати,
Злоті букви по рожевім полю,
Шнур шовковий крізь папір продіти
І печать велику прикріпити,
А потому Галанбега кличе:
„Ой мій друже, беже Галанбеже,
Йди на поле з тим черцем у парі,
Дай йому там бранця до вибору:
Кого хоче, той його най буде?“

І подав ся Галанбег у поле
Там, де в ярмах бідні бранці ходять.

І говорить Галанбег черцєви :
„Чесний отче, ось тобі ті бранці,
Кого хочеш, щоб тобі пустити?“

Відмовляє тут чернець розумно :
„Ой мій пане, беже Галанбеже,
Не мов тут діло вибирати ;
Кого хочеш, сам пусти зо мною!“

І говорить Галанбег черцєви :
„Відиущу з тобою Олександра,
Того бранця у сорочці білій.
Не для него се зроблю, їй Богу,
А для жінки його Юліяни“.

Познімали з Олександра шлії,
Розкували з рук і з ніг кайдани,
І подав ся він з черцем в дорогу
В Палестину до божого гробу.
Як при божім гробі помолились
І сьвятому місцю поклонились,
Подали ся до рідного краю.
А як вже до Відня наближались,
Мали в город ще дві милі шляху,
То засіли разом спочивати
При каплиці в зеленій діброві.

„Олександре — так чернець говорить —
Друже любий, треба нам розстать ся,
Бо тут наші шляхи розійшли ся.
Ти на ліво в Відень подаси ся,
Я на право в монастир свій мушу“.

Гей заплакав Олександр ревно
І черцєви в ноги поклонив ся.
„Чесний отче, вічне вам спасибі,

Що мене з ярма ви слобонили!
Жити буду чи вмирати буду,
А до віку ваш невольник буду,
Все що маю, нехай ваше буде“.

Усміхнув ся черчик подорожній.
„Не обіцуй, Олександрє брате,
Більше того, ніж можеш здержати.
Адже в тебе є сім'я лицарська,
Є дружина вірна, молодая!“

Відмовляє Олександр гірко:
„Чесний отче, жаль мені на неї,
Що почувши про мою неволю,
Не подбала мене слобонити.
Не хочú я більше жити з нею!
В монастир у черці пострижу ся,
Щоб тобі по Бозі бути слугою“.

Усміхнув ся черчик подорожній,
Олександра він бере за слово:
„Олександрє, брате мій коханий!
Коли се твоє лицарське слово
І твердая, чесна постанова —
Присягни ся тут в отсій каплиці,
Підпиши ся тут на сім папері,
Що на ньому є печать турецька:
Підпиши ся, що моїм слугою
Хочеш бути, доки будеш жити“.

Олександр пристає на те,
У каплиці щиро присягає,
На турецькій карті запис пише,
А списавши віддає черцєви.

Тут оба сердечно попрощались,
Своїм шляхом кожний подали ся:

Олександр на битий гостинець,
Що до Відня по під гори вєть ся,
А чернець у гаю заховав ся.
За хвилину в каплицю вернув ся :
Зняв із себе весь убір чернечий,
Видобув свої жіночі вбори,
Вмив лице крипичною водою —
І не стало тут черця старого,
Появилась Юліяна краля.
То прибравшись у жіночі вбори,
Помолившись у каплиці щиро,
Вона живо простими стежками
У свій двір у Відень поспішила.

Там її свекруха зустрічає,
Олександра старенькая мати,
Зустрічає і словами лає :
„Ей красуне, жінко віроломна,
Де се ти так довго пропадала?
Нема в тебе Бога ні сумління,
Що таємно дім свій полишила,
Ціле літо без вісти блукала,
Певно любка иньшого шукала“.

Відмовляє втішно Юліяна :
„Мамко люба, не турбуй ся мною !
Вже я знаю, як себе правдати.
Та послухай, що є в нас нового !
Маю звістку певну через люде,
Що сьогодні верне Олександр,
Любий муж мій, а твій син коханий,
Із неволі з турецького краю“.

Та свекруха гнівно відмовляє :
„Волів би він там і пропадати,
Ніж тут має на таке вертати !

Не на радість він тобі явить ся
І не радість він собі застане“.

Та ось чути гомін вулицями,
Здвиг народа валом напливає,
Олександрів палац обступає.
І лунають крики по під небо :
„Олександр повернув з неволі!“

Вибігають його зустрічати
Юліяна і старая мати.
Юліяна з ним витать ся хоче,
Як подоба шлюбній жінці з мужем,
Та свекруха її відпинає
І словами гнівню промовляє :
„Стій, негідна жінко, віроломна !
Не посьмій до него доторкнуть ся !
Нема в тебе Бога ні сумління.
Ти безстыдно шлюб сьвятий зломала,
Ціле літо з дому пропадала,
Деся за иньшим любасом ходила“.

Затремтіла, зблідла Юліяна,
До свекрухи жалісно говорить :
„Най вам, мамко, Бог не памятає,
Що мене ви так позневажали
Перед домом, перед всім народом !
Олександре, любее подружє,
Не хочу витати ся з тобою,
Не промовлю словечка до тебе
І не з'їм з тобою ложки страви,
Поки суд нас не розсудить правий.
Видай завтра пишную гостину,
Запроси всіх кривних і знайомих :
Перед ними я до ока стану

І поставлю своїх свідків вірних,
А тоді вже най мене всі судять“.

Се сказала, сльози повтирала
І сховалась у свої покої.
Олександр мамі докоряє :
„Мамо, мамо, що ви наробили
Любій стиду, а мені турботи!
Юліяна чесна жінка, мамо,
Я на се найліпший доказ маю.
Ще як з дому у похід ішов я,
То дала мені сорочку білу,
А при тому сі слова сказала :
„Доки буде ся сорочка біла,
Доти, любий, буду тобі вірна“.
І я мав на собі сю сорочку
Рік, матусю, і ще й три неділі,
І погляньте, вона й доси біла“.

Стара мати гнівом запалала,
В Олександра вирвала сорочку,
І говорить : „Чари, синку, чари!
Ти не вір їм, правди добивай ся!
Ось пожди лиш, я сорочку тую
В церкві зложу на святім престолі,
Хай лежить там усю ніч до рана —
Оттоді напевно щезнуть чари
І побачиш, що то з неї буде“.

Не перечить Олександр мамі,
Бо в самого серце повне жалю,
Повне жалю й темної зневіри.
Бач, дружина, хоч як була щира,
А за него в ярмі не подбала,
Ще й все літо з дому пропадала !

Ніч минула, рано засвітало,
Ба, вже сонце в гору підняло ся —
В Юліяни у покоях тихо.
Вже зібрались в Олександра в домі
Пишні гості, графи та барони,
Вся родина, други і знайомі.
Олександра щиро всі витають,
Про далекі сторони питають —
Та не має радості в сьвітлиці
І на серці в кожного мов камінь.

Час уже би суд розпочинати,
Та не має пані Юліяни,
Не виходить із своїх покоїв.
Та ось входить Олександра мати
Вся блідая, лиш блищать ся очі,
А в руках держить брудну сорочку.
Ту сорочку в гору піднімає,
І до сина стиха промовляє:
„Бачиш, сину, що знайшла я нині!
Щезли чари на сьвятім престолі,
Ось що стало з білої сорочки!“

Затремтіло в Олександра тіло,
А за серце мов кліщами стисло.
„Горе — зойкнув — горе мені мамо!
Не на радість я вернув з неволі!
Та що діять! Що робити буду!
Краще правду раз переболіти,
Як неправду в пазусі ховати.
Бо неправда, як гадюка люта,
Розвинеть ся, в саме серце впеть ся!“

І велить покликать Юліяну.
Та даремно до її покоїв

Стука мати, стукають і слуги —
У покоях тихо наче в гробі.

Аж ось чути — на рундуці грає:
Плачуть гуслі, як мала дитина,
Не то плачуть, не то промовляють,
Кожним тоном за серце хапають.
Стрепенув ся нагло Олександр
І до гостей сквапно промовляє:
„Гості любі, свояки кохані,
Підождіте хвиличку на мене!
Бо я добре сю музику знаю,
Бо се грає той чернець побожний,
Що мене він вивів із неволі.
То хочу я його запросити,
В своїм домі чесно вчасувати“.

Олександр на рундук виходить,
І черцєви кланяєть ся в ноги,
Його руки горячо цілує
І слізми гіркими обливає.
І черця він просить до сьвітлиці,
Садовить на почесному місці,
Сам покірно за ним становить ся,
Щоб черцєви як слуга служити.

То чернець по гостях поглядає,
Олександру тєє слово мовить:
„Олександре, господарю милий,
Чесних гостей в твоїм домі много,
Але деж твоя дружина вірна?
Чом вона між гістьми не ясніє,
Чом не служить гостям, як звичайно?“

Олександр слёзи утирає
І до мамі стиха промовляє:

„Кажіть, мамо, замки розбивати,
Приведіте Юліяну конче !“

Поспішає стара мати живо,
Каже слугам замки розбивати.
Ще живійше до гостей вернула
І говорить голосно до сина :
„Дармо, сину, замки розбивати !
Всі покої я перешукала,
Та не має в жаднім Юліяни.
Видно знала, чим та пахне справа
І ще нічу на втеки вдала ся !“

Жах пішов холодний по всім зборі.
Затремтіли лицарі старії,
Всіх за серце мов кліщами стисло.
Ганьба, ганьба, ганьба Юліяні !
Сама вчора суду зажадала,
Та не сьміла суду дожидати.

Олександр мов прибитий гнеть ся.
Тут чернець побожний виступає,
Супокійно з пазухи виймає
Той рожевий лист пергаміновий,
Що на ньому підпис був Османів
І вчорашній запис Олександрів.
На столі той лист він розвертає
І говорить ось якеє слово :
„Олександре, господарю любий,
Чи се той є лист пергаміновий,
Що тебе ним випустив з неволі
Осман баша в місті Трапезунті ?“

„Чесний отче, се той лист рожевий,
І тобі за него вічна дяка !“

„Олександрє, ще скажи при свідках,
Чи се твій є запис на тім листі,
Що шлюбуєш ти мені служити
Невідступно, доки будеш жити?“

„Чесний отче, справді се мій запис —
Власноручний підпис мій на ньому“.

„Олександрє, ще скажи при свідках,
Чи стоїш ти твердо ще в тім слові,
Чи бажаєш може вільним бути?“

„Чесний отче, що мені та воля,
Як не стало раптом серця мого,
Як не стало вірної дружини!
Ой, розбила моє серце скрута,
Погасила сонічко роспука,
Ізрадила мене Юліяна,
Ізрадила й кинула самого!
Не хочу я тут ні хвилі жити,
Йду тобі я в монастир служити“.

„Олександрє, добре нагадай ся,
Щоб не було каяття за пізно!
Твоя жінка слова не сказала,
Як же можеш заочно судити?
Чи се вже таке є певне діло,
Що втекла вона злякавшись суду?
Може свідків лиш пішла шукати!
І чи се вже незрушима правда,
Що зломала шлюбную присягу?“

Відмовляє Олександр гнівно:
„Чесний отче, маю доказ, маю!
Бач, моя сорочка почорніла!“

Відмовляє тут чернець суворо :
„Чи се певно та сама сорочка ?
І чи сам ти не згрішив душею,
А вона за гріх твій почорніла ?“

Заіскрились в Олександра очі
І за серце вхопила досада
І він скрикнув : „Годі, отче, годі !
Щезла віра й жаль із серця мого !
Вбий же, Боже, ту невірну жінку,
Най до віку втіхи не зазнає,
Най до смерти не знайде спокою,
Най змиєю жре її розпука
За ту ганьбу, що мені зробила !“

Застогнав тут черчик подорожній,
Застогнав тут мов від злої рани,
Руки зносить, поглядом благає :
„Стій, нещасний, угамуй ту мову !
Сам себе ти нею побиваєш !
Сам не знаєш, бідний, що говориш,
Сам не знаєш, до кого говориш !
Придиви ся ти мені близенько,
Прислухай ся до голосу мого !
Та не вже мовчить у тебе серце ?
Не вже так воно закаменило,
Що мене пізнати воно не може ?
Олександр, друже мій єдиний !“

Тее мовить, бороду зриває,
Відкидає геть каптур чернечий,
Відкриває свої білі груди,
Олександр кидаєсь в обійми.

Олександр слова не говорить,
Лиш з очей горячі сльози ронить,

До грудей подружжя любе тисне,
Та їй в очі глянути не сьміє,
Сльози ронить, тяженько зітхає,
Далі тее слово промовляє :

„Горе, горе ! Знать тяжка неволя
Мої очі сильно засліпила,
Мої уха сильно заглушила,
Мое серце в камінь застудила,
Що тебе я не пізнав від разу,
Юліяно, жінко моя мила !“

Тее мовить і голову клонить,
Юліяни ноги він цілує,
А з ним разом його стара мати.
А всі гості, іграфи та барони
Юліяну величати стали.
І пішла по сьвітї її слава,
І не згине, доки сьвіта стане,
Доки в сьвітї є ще добрі люде,
Доки пісня серце їх чарує.

Ось вам пісня, ось і величанє :
Нема цвїту кращого на сьвітї,
Як жіноче вірнее коханє.

ПОХОРОН.

Легенда про великого грішника, що навертаєть ся на праведний шлях візисю свого власного похорону, стрічаєть ся часто в житиях святих, та припилила ся в Іспанії до оповідань про грішне житє Дон Жуана де Теноріо. Може закинуть мені, що я позбавив сю легенду аскетично-релігійних мотивів і переніс її на чисто світський ґрунт, — але й се в значній мірі зроблено вже в оповіданю про Дон Жуана. На сій старій основі я спробував виткати нові взірці. Наш час великих класових і національних антагонізмів має значно відмінне понятє про великого грішника, ніж час Филипа II і Торквемади. В тім однім пункті я позволив собі троха модернізувати стару легенду, липаючи зрештою її основу незмінну з усіми її аллегориями і символями. Може стріне мене закид, що все тут занадто темне і немотізоване. Щож, такий закид буде по троха і оправданий, та я думаю, що вглубивши ся троха і прочитавши поему другий раз, кожний побачить, що вона не так то дуже й темна. З рештою кому не любо, нехай і не читає.

I.

Велика заля сьвітлом вся залита.
Горять лампи й рясні жірандолі,
І повинь іскор наче стежка бита

У зеркалах великих ллєть ся дблї.
Там на галерїї музика грає,
Гримить, то плаче, мов дитина в полї.

По серед залї стїл довжезний сяє
Від срібла, скла й точеного кришталю,
І довгий ряд букетів роздїляє

Мов скиба зі емарагдів і коралю
В подовж його сніжисто-біле поле.
Вельможне панство заповнило залю :

Блиск туалет аж слїпить око кволе ;
Горять алмази, чути шелест шовку,
А блиск очей красунь аж серце коле.

Мов паний зір блукає : тут головку
Чудову схопить, там лице марсове,
Там сніжно-білу шийку. Без умовку

Розмова ллєть ся, клекотить чудове
Гудїнь, де сотки шумних привитань,
Солодкі шепти, срібний сьміх, перлове

Признане, град уриваних запитань
Мішаєть ся, витворює вражінє
Живої маси, де з турбот і скитань

Втишаєть ся душа, щеза сумліне,
Все одиничне тає, пропадає,
Жиє лиш тлум, гуртове сотворіне.

Ось панство звільна при столі сїдає.
Довжезний ряд — по черзі, чорні фрак
Й цвітисті строї. Тихо доглядає

Порядку служба; думав би, що таки
Сам з себе кождий там сїв, де належить
За честь, літа й службові відзнаки.

Почав ся бенкет. Шумно! Не бентежить
Нїкого з тих шести соток ізбраних
Нїяке горе, шляху їх не стежить

Нїякий ворог, в ясных блисках ранних,
У пурпуровім сьйві перед ними
Весь сьвіт. Нема убогих, безталанних!

Так дзвінко ті сьміють ся херувими
У модних сукнях! Щиро так жартують
Пани створіня! Мов солодкі рими

Складають ся в гармонію, римують
Розмови й брязкіт срібної посуду
І колір вин, що в келїхах шумують.

Свобода тут підносить кожді груди,
І радістю палають кожді очі,
І гордощами, що минули труди,

Що день настав після страшної ночі!
Здобута величезная перемога,
Не зможе вже піднятися і не схоче

Грізна рука розбитого сусіда.

II.

І я сидів на бенкеті між ними,
Та не було в моєму серці тону
Веселости й свободи ні краплини.

Мов Юда той серед синедріону,
Котрому він Христа продав на муки,
Так я сидів на бенкеті отьому.

І я всміхаючись стискав ті руки
Що-йно з крові братів моїх обмиті,
І ссали груди мою їдкі гадюки.

Блискучі дами, радіощами ситі,
Гляділи то цікаво, то згідливо
На мене й усміхи дусили скриті.

А я, хоч серце рвало ся, лїниво,
Спокійно поводив по них очима
І усміхавсь — щасливо чи сонливо.

Музика грає.. В моїм мізку блима
Якийсь там огонь, сполин незабутий,
І враз він різко заскрипів дверима,

І рій якийсь вірвавсь кровавий, лютий,
І крик підняв ся, плач і зубний скрегіт:
„Ти зрадник! зрадник! Зрадив люд закутий.“

Музика грає, мов чортівський регіт,
Мені-ж мороз подрав по за спиною,
І тілом затрусив смертельний дрегит.

Ох, та музика! По що там за мною
Вона реве і душу всю термосить,
Мов вітер пустку з ветхою стїною?

Чого та скрипка плаче і голосить,
Мов сто мамів ридає за синами?
Чого той бас реве і пімсти просить?

По що мені такими голосами
Пригадувати те, чого й без того
До гробові не забуду ями?

Я-ж тямлю: Позавчора ще нас много
Грізною армією йшло до бою,
А кождий повен був огню сьвятого.

Я-ж тямлю: За правá людей, за волю
Ми піднялись на кривдників відвічних,
Своєю кровю всім купити долю.

Вже много військ їх ми розбили стрічних,
З землею много їх твердинь зрівнали,
І славою діл своїх героїчних

Ми решту як зайців все далі гнали.
Ті, що тепер так бучно бенкетують,
Як цупко ще позавчора втікали!

Тепер вдають хоробрих і жартують,
Та певно ще їм дрож по нервах ходить,
Аж на побитих страх свій відкатують!

О, страх найгіршу жорстокість родить!
Я тямлю, як ми їх зігнали в купу,
Як рибу в сак. Ось-ось перегородить

Наш відділ їм утеку в нічку глупу!
Ось наш залізний перстень їх обхопить
І впре в долину, мов пшоно у ступу,

І всю їх міць в їх власній крові втопить.
Вже все було на той удар готове,
Вже руки ждали за мечі ухопить,

Завзяте тліло тисячоголове,
І зуби сціплені знаку чекали,
І в грудях спертий дух, уста без мови...

Вони-ж мов вівці ті в кошарі спали;
Безрадість і зневіра в власні сили
Їм обережність навіть відібрали.

Один лише не спав, один в тій хвили
Про всіх їх думав — князь онтой, з лицем
Блідим мов труп, онтой дідусь похилий!

Він за старця перебраний тихцем
Прийшов до мене і почав шептати...
Прикинувсь моїм ангелом, вітцем!

Він, Сатана, аж плакав, щоб наляти
Мені крізь вухо в саму душу трути,
Щоб свій язик гадючий підіхати

Мені під серце! Змию, змию лютий!
Ти побідив! В душі моїй дупло
Знайшов і вліз. Я зрадив люд закутий!

Я зрадив местників і вибрав зло.
Братів покинув, видав на різницю!...
Ще день минув, а сонце як зайшло,

То нашу славу вклало у гробницю !
Герої наші мов снопи купками
В крові лежали ; мов коса пшеницю.

Стяла їх смерть зрадливими руками.
Ніхто не втік. Коли їм стало звісне
Моє відступство, йшли на смерть без тям.

Музико, цить ! Бо в мене серце трісне !

III.

Музика стихла. Зо стола посуду
Зняли, вина в чарки поналивали,
Втишив ся гомін зібраного люду.

Всі наперед порядок тостів знали
І знали : перший князь промовить має, —
С цікавістю його промови ждали.

Він встав і так з усьмішкою мовляє :

„Господу дякувать,
Панство моє,
Що нам підскакувать
Нинька дає.

„Що ще нам дихати
Нинька велїв,
Не в траву пчихати,
Слухать чмелїв.

„Але-ж бо круто вже
З нами було!
Бачить ся, люто все
Пекло гуло!

„Бачить ся, уші вже
Чорт наострив,
На наші душі вже
Міх свій розкрив.

„Стерпла нам шкура вже,
Кіс сліпив блиск,
Хлопського шнура вже
Чули ми стиск.

„В костях зненацька щось
Мерзло й пекло,
Мов там богацько ось
Ціпів пройшло.

„Доси розмислити
Я не зумів,
Як се ми виштрикли
Чорту з зубів?

„Чи обчисливши ся
Сам зміркував,
Що поспішивши ся
Страту би мав?

„„В пеклі, в огні? О ні,
Розхід оден!
З них на землі мені
Ліпший хосен!

„„Хай ще побавлять ся
Як чия хіть!

Час прийде, ставлять ся
Всі в мою сїть.“

„Що, не льогічно-б він
Се міркував ?
В льогіці вічно він
Сильний бував.

„Фрази загальної
Він не признасть,
З стежки реальної
Збить ся не дасть.

„Всякі прінципи
Приймає на сьміх :
Хай там дуріпи
Тримають ся їх !

„Всі ідеали —
Брехня і бридня.
Словом, панове, він
Наша рідня.

„Майстер в політиці,
В штуці житя.
Всі наші сьвіточі —
Його дитя.

„Він наш учитель є
З давніх давен,
Він наш спаситель є,
Він джентельмен.

„Честь йому перед всім, —
Се сьвіжий спорт.
В гору чарки знесім :
Хай жив чорт !“

Музики грім. Панове якось мляво
Всьміхають ся, мабуть їм се не в смак,
Лиш дехто рже: „Г-ге, браво, князю, браво!“

Князь іронічно глишнув, потім знак
Рукою дав, музику притишив,
А потім знов піднявшись, мовив так:

„Даруйте, панство, я ще не скінчив.
Три струни є на моім інструменті, —
Сю я мабуть за різко наточив.

„Стрібуймо другу! Я скінчу в моменті.“

IV.

„Панство даруєте,
Що я наплів!
Більше не вчуєте
Безбожних слів.

„Геть, мано! Спадь від нас!
Є ще в нас честь.
Араге, Satanas!
Бий тебе хрест!

„Ми не соколики,
Дявольський рід,
Ми є католики
Вірні як дріт.

„Ми не єретики,
Не атеїсти,
Нам для естетики
В пекло не лізти.

„Хоч часом сьвічечку
Чорту ткнемо,
Богу-ж що нічечку
По дві жжемó.

„Справи тілесні
Дідьчі в нас всі,
Але небесні
Іскри в душі.

„Тіло наплутає
Тут на землі,
Хай же спокутує
Там у смолі.

„Але щоб душу Бог
Нашу прогнав
В темний, пекельний льох,
В затхлий канал,

„Щоб між розбійників,
Підлих Жидюг,
Між свиногінників,
Хлопів, злодюг,

Між бидло те брудне
Щоб там у ад
Йшов за пусте-дурне,
Арістократ, —

„Щоб та блискучая,
Ніжна душа,
Квітка пахучая
Йшла до коша, —

„Щоб сей найкращий твір,
Божий напій

Пхать до пекельних дїр
Чорту на гнїй, —

„Нї, щось таке дзвонить
Се просто сьміх!
Щоб се міг Бог чинить, —
Думати гріх.

„Бог, найчільнійший той
Арістократ,
Він би юрбі гидкій
Мав бути брат?

„Нас би він мав судить
Задля голоти?
Нї! Можуть се твердить
Лиш ідіоти.

„Я, мої панство, сю
Віру кохаю :
Нас він готує для
Роскошів раю

„Щоб перейшовши сю
Земную школу,
Вміли з ним бавить ся
Вічно посполу.

„Він то тепер, коли
Тисли нас хлопцї,
Спас нас чудесно, мов
Ноя з потопи.

„А що нас шарпати
Сьміли ті хами,
Поле великеє
Вкрив їх кістками.

„Щоб знали кпи дурні :
Хлоп — то худоба,
А тільки ми одні —
Божа подоба.

„Щоб знали: хлоп — то гній
У огорожі,
Тільки пани є в ній
Пишнії рожі.

„Бог тільки нам отець,
А їм вітчим ;
Нам тільки добрим є,
А їм грізним.

„Щоб нам розрадувать
Хвильку бутя,
Сотням їх знівечить
Ціле життя.

„Щоб на годину нам
Гумор направить,
Сто їх на цілий вік
Радости збавить.

„А щоб знав люд той, як
Чтити нас мусить,
За один волос наш
Сто їх роздусить.

„Всюди і все така
Божая міра !
Се моя етика,
Се моя віра !

„Те, що нам стало ся
Вчора й сьогодні, —

Доказ найкращий нам,
Чого ми годні.

„Доказ найкращий нам,
Хто за нас дбав,
Хто нас тим ящірам
Зжертв не дав!

„Хто своїх вибранців
Вірно беріг,
Щоб їх сей дикий тлум
Стлумить не міг.

„Щоб не втопила нас
Темная дич,
Сьвіт не зопхнула
У варварства ніч.

„Щоб під їх плахтищем
Цьвіт наш не всох...
Наш Бог є шляхтичем!
Vivat наш Бог!“

Музики грім. Панове якомсь мляво
Всьміхають ся, мабуть їм се не в смак,
Лиш дехто рже: „Г-ге, браво, князю, браво!“

Князь іронічно глипнув, потім знак
Рукою дав, музику притишив,
А потім знов піднявшись, мовив так:

„Даруйте, панство, я ще не скінчив.
Чи знов я переборщив в сакраменті?
Га, годі! Так мій дух мене навчив.

„Ще пару слів лише. Скінчу в моменті.“

V.

„Панство любе, жарт на бік!
Говорім про річ практично.
На остатній наш успіх
Я дивлюсь досить критично.

„Чи там Бог, чи чорт нас спас,
Се вже як собі хто віда;
Ще одна така побіда,
І могло би бути по нас.

„Хоч то звісно, що наш рід
Зріс не з солі і не з ролі,
Але нині иньший сьвіт,
А як бють, то „bardzo boli“.

„А в тім — як чий смак! До ката!
Може й доси є такі,
Що по над вино й дівчата
Люблять рани й синяки.

„Я — в покорі признаю ся —
Не числю себе до них,
Без тих боїв, війн страшних
І без слави обійду ся.

„Я не буду величать
Тих, що на вчорашні бої
Йшли відважно, так сказать,
Як правдиві герої.“

(На лиці князевім тут
Іронічний усьміх мигнув,

І він зараз в иньший кут
В своїй мові лука вигнув).

„Я, панове, дипломат,
Що по бою лічить страти,
Лічить зиски, щоб завдати
Ворогови крайній мат.

„Те, що ми здобули в бою,
Се побіди перша часть;
Тільки праця головою
Перемогу всю нам дасть.

„Трупи... кров... ну, слава — все
Виглядає сіро, буро.
Що за плід се принесе?
Нумо думать pro futuro!

„Хто нам вкаже ясний шлях,
Як держать в руках здобуте
І приборкать племя люте
Не бючійсь з ним по полях,

„Без пожежі, крові, сварів,
А спокійно й певно, той
Варт найвисших лаврів, дарів,
Той найбільший з нас герой.“

Музики грім. І оплески і брова...
Та князь на них уваги не звертав, —
Він знав, що варта в тій громаді слава.

По хвилі граф помалу з місця встав,
О склянку брязнув і князю вклонив ся,
Від него дозвіл річ держать дістав.

Гладкий, здоровий, він відсторонив ся,
Щоб рушатись вільно, наче слон,
Що серед сойму звірів опинив ся.

Почав. Різкий, твердий його був тон.

VI.

„Що тут довго міркувати?
Чи міркує той, хто мусить
З диким звірем воювати?
Бе і дусить.

„Дав нам Бог минути смерти,
Непокірних дав побити, —
А що з рештою робити?
Тільки дерти.

„Всякий спосіб тут придали:
Сила слова і жандарма,
Щоби тлум отой зухвалий
Гнути в ярма.

„Перша річ, щоб був він голий!
З бруду, голоду, хробацтва
Щоб не вибив ся ніколи,
І з жебрацтва.

„Друга річ, щоб був він темний,
Знав, що думать — сьмішно й підло,
Що він раб, хробак той земний,
Панське бидло.

„Третя річ, щоб був безличний,
Дав собі плювати в морду,

Знав, що всі для него мають
Лиш погорду.

„Хлопську як зігнеш натуру?
Гладь смирнійших і біднійших,
Щоб з богатших і бутнійших
Дерти шкуру.

„А тим псюкам, недоукам,
Що хтять люд підняти к собі, —
Куку в руку, або буком
Бух по лобі!

„А ті школи, відки вийшла
Лютих псів на нас когорта,
Всіх докторів, професорів --
Геть до чорта!

„Ті газети, що до бунту
Піднимали люд той клятий —
Видусити, зруйнувати
Всі до шпунту.

„Ті спілки, крами і каси,
Зсипи, читальні громадські, —
Все те — зборяща лайдацькі,
Без прикраси.

„Виняти їх з під закона!
Лиш один для них — до ката!
Дать параграф: заборона,
Конфіскація!

„Або згинем по жебрацьки,
Або сильними руками
Вибем дух з них гайдамацький
Канчуками.

„Жадних прав! Ні навіть шепту
Про якісь новії ери!
А на бунт одну рецепту:
Манліхери.

„Хлоп до праці, не до ради,
До податків, не до скіадок,
До грабель, а не до шпади —
Се — порядок.

„Його річ — покора й жертва,
Як лиш бульбу, хліб і борщ ма;
Його сьвятощі, то церква,
Двір і коршма.

„Се наш ґрунт. Пожруть дракони
Нас, коли зійдемо звідсі.
Лиш держімо ті закони
Твердо! Діхі.“

Музики ґрім. Панове плещуть браво,
До ґрафа тиснуть са і ґратулюють,
З усіх боків стискають руки жваво.

Лиш дами троха кривлять ся, вахлюють
Горячі лица. Чути десь: „Fi done!
„Брутально! Нас вони компромітують!

„Які прінципи! Що за грубий тон!“
В тій хвилі князь потис за срібний дзвоник,
Се знак тиші. І з місця встав барон,

Щоб говорить. Він скочив наче коник
І виправив свою дрібну фіґурку
(Його здрібніло й кликали бароник).

Меткий, верткий, мов ляльочка на шнурку,
Він славив ся між панством лібералом —
(Не даром дід його носив ярмурку!).

Він говорив, мов кінь, що гонить чвалом,
І фирка, рже, біжить, копитом гряде;
Тут патосом сипнув, там комуналом,

Вертівсь як вуж, коли на хвіст хто стане.

VII. ~

„То вже Монтеке сказав, панство моє,
Що кождий народ в таких правах жиє,
Які заслужив собі мати.
І се також певне, що висловив Міль,
Що тільки висока, величяна ціль
Упавшого може підняти.

„Ми ниньки в упадку подвійно тяжкім;
Ніхто нас не любить, не маєм на кім
Оперти ся в хвилі негоди.
Свої держави не маєм давно,
Лишилось нам предків надбане одно:
Здобутиї ними народи.

„Лишились безсмертнії унії ті,
Непорвані звязки і шлюбні сьвяті,
Заключені скрізь добровільне,
Та сума симпатій покровних племен,
Що нам запевняла від давніх давен
Пановане в них неподільне.

„Підношу се з натиском, панство моє:
Се плуга, не шаблі пановане є,

Культурности а не розбою ;
Ми не для забору у край сей ішли,
А в жертву себе ми йому принесли,
Його захищали собою.

„Ми сьвітло прогресу у варварства тьмі.
Що гнув ся народ сей у панськім ярмі—
Потрібно було й натурально :
Ми висші ідеї плекали в той час,
Він праці, порядку навчив ся від нас,
Втягнув ся, підніс ся морально.

„Отсе, моє панство, є наш заповіт,
Котрим живемо ми вже тисячу літ,
Його нам забути не вільно !
Що хлоп збунтував ся, се сумно, — та нам
Не мстить ся, а дбать, щоб він каяв ся сам,
Піддав ся нам знов добровільно.

„Що всіх непокірних ми витяли в пень,
Се добре, та є се пів діла лишень, —
А друге почнімо в сій хвили.
Зробім, щоб пізнали безглуздий свій гнів,
В нас бачили своїх природних панів,
Щоб нас шанували й любили.

„Канчук, конфіската, відбиране прав,
Гнет, здирство, усе те, що раяв пан граф,
Тепер се є анахронізма ;
Хосен з них нецевний, а певний скандал.
Що скаже Европа ? Перед трибунал
Історії станем якіж ми ?

„Се, панство кохане, не фрази пусті :
Усе для нас мусять лишить ся сьвяті
Традиції нашого роду.

Як згодять ся буки, жандарми, раби
І той наш величній девіз боротьби
„За нашу і вашу свободу“ ?

„Тепер органічної праці пора !
Хай згине шляхетська натура стара,
Шляхетське недбальство й неробство !
Політика наша така має бути,
Щоб землю і серце народа здобуть,
Uobywatelić to chłopstwo.

„На економічному полі в сих днях,
У банках, щадницях, спілках, копальнях
Чекає нас праця подвійна ;
У моїм умі вже малюєть ся враз,
Широка, богата, спасенна для нас
Політика інвестиційна.

„Кінчу. О коби було слово мое
Мов дзвін, що заснути в ночі не дає
І геть градові жене хмари !
Щоб страх розігнало ще сьвіжий отсей
І пристрасти більма зняло нам з очей,
Прогнало минувшини мари !

Вжеж певно, щó скаже громада, те й я
Робити-му, хоч би розвага моя
В тім бачила злочин і згубу, —
Тож я піднимаю свій голос отсе :
Вважайте, панове, на все, а над все
На нашу батьківщину люблю !“

Музики грім. Лиш дехто кине бравом.
Панове кривлять ся. В громаді тій
Не в тоні якось бути лібералом.

Барон своє сказавши сїв як стій.
Він змучив ся, зопрїв, розчервонїв ся,
Мов би пробїг через різковий стрій.

Князь задзвонив і шум успокоїв ся,
І промовлять підняв ся генерал,
Що в бою чести й сорому наїв ся.

Старий рубака. Боевий сигнал
Для него був, мов для коня острога,
Але стратегії ні в зуб не знав.

У небезпеці знав лиш шаблю й Бога,
Страх смерти був зовсім йому чужим.
„Честь або смерть! Все простая дорога!“

Се був девіз його. Крутих стежин,
Побіди без найбільшого зусилля
Не знав, дипломатичних крутанин

Ненавидїв. Бій був йому весїлля,
Найвисша проба мужеських чеснот. —
Жите й людей цїнив він лиш відсїля.

Почав, вином прополоскавши рот.

VIII.

„Коли по битві коло Салямїни
Щасливї Греки почали шукати,
Хто з них найбільше заслуживсь Елладї,
Кому би першу надгороду дати,

„То по глибокій, мудрій застанові
Рішили: Кождий так боров ся сьміло,

Таким палав чутєм патріотичним,
Всю силу й душу клав у спільне діло,

„Що надгороди першої нікому
Народ признать не може й не бажає.
Бо надгороди тої справедливо
Сам себе кождий гідним уважає.

„От так і в нашім тім остатнім бою,
Коли вже ворог бив без застанови
Не в армію, не в вежі, анї в мури,
А в нашого істнованя основи,

„Коли здавалось, що на нас повстали
Не люде, але всі живла природи,
Земля, повітре і вода і скали,
Що вже остатній нам кінець приходить, —

„В тім бою кождий з нас стояв так твердо,
І сили й ум сплїтав в одно огниво, —
Що надгороду дати комусь одному
Булоб несправедливо й неможливо.

„Най кождий сам собі таку признає,
Якої варт перед самим собою.
А другу надгороду тим признаймо,
Що головами полягли у бою.

На третю надгороду, панство любе,
Є тут аж два між нами кандидати :
Заслуги їх усім вам добре звісні,
Тож розсудїть, кому її признати.

„Один в момент найтяжшої зневіри,
Коли топір уже блищав над нами,

І бачилось, нема для нас ратунку,
З біди нас вивів хитрими словами.

„Не військовою штукаю, не жаром
Чутя на подвиг він підняв громаду,
А ворогови труту влив у душу,
Його спокусив на відступство й зраду.

„Се правда, ворог сяк чи так побитий,
Ми сяк чи так втекли від згуби й шкоди,—
Та я міркую, що гнила побіда
Хиба гнилої варта надгороди.“

Між панством шум. Всі лиця простягли ся.
Князь кинув ся, мов голий у кропиві.
Та генерал немов того й не бачив,
І далі лив слова медоточиві.

„А другий кандидат — той що недавно
На нас провадив армію ворожу,
Топтав і бив і гнав нас без пощади,
І впер нас у залізну огорожу;

„Той сам, що нас притис на край загуби,
В остатній хвилі відмінив свій намір,
До нас пристав, нам видав сили й пляни
Противників і став для нас як шамір,

„Як камінь той чудовий, що від нього
Скляні й залізні прискають ся стіни,
Додав нам духа, насталив нам руки
І вивів нас із згуби і руїни.

„На трупах тих, що вчора звав братами,
Плебей здвигнув тріумф аристокрації;
Свою вину змазав він морем крові, —
Взір дивної, страшної абнегачії.

„Не вхожу в наміри його — хай судить
Їх Бог! Його-ж страшне, велике діло
Придавлює мене своїм розміром, —
Йому признаймо надгороду сьміло!“

Грім оплесків. Гучні, скажені брава.
Всі встали. Генерал пугар подвійний
У руки взяв, до мене наближив ся
І так сказав — блідий, та супокійний:

„Ну, пане Мирон, ви є наш спаситель,
За те від нас вам слава і подяка.
Ще хвилечку заждіть, хай щире слово
Вам висловить старий, тупий рубака.

„Ви демократ, плебей і консеквентно
Робили те, що мусіли, мій друже.
Ви підняли на нас народ розжертний, —
Як ворога я поважав вас дуже.

„Як зрадили свою ви рідну справу,
Як перейшли до тих, що хоч приймають
Услугу вашу, але вам чужії,
І рівним вас ніколи не признають —

„Тоді для мене вмерли ви, мій пане,
Сплили мов гук нестрійного акорду;
Ми визискали вас, та нині маєм
Для вас лишень обриджене й погорду.

„Не вірте усьміхам і компліментам!
Для нас ви ворог, зрадник і простак.
Не ждіть, щоб я свою подав вам руку!
А се здоровле ваше пю ось так!“

І о поміст пугар з усеї сили
Він кинув і пугар лиш бренькнув раз,
І прис на тисячі дрібних відломків,
Вино-ж, мов кров, оббризькало всіх нас.

Мертва тиша. Ніхто з присутних там
Такого, знать, не надіявся фіналу.
Тривожне „ах!“ почулось з поміж дам.

Забув ся й князь, музикам дати сигналу
Не зміг ся; клопітно панове в низ
Схиляли очи, боячись скандалу.

Лиш я стояв спокійний. Перун блис
І вдарив, — більш чого мені боять ся?
Безмірний холод мов кліщами стис

У мене серце... Зрадця! Зрадця! Зрадця!
Лунало десь — чи в мні, чи то в округ?
Уста-ж безстыдно почали всьміхатъ ся.

В тій хвилі князь шепнув одному з слуг,
І сей підбіг до мене й нахилив ся.
„Чи хочуть пан промовить дещо в слух?“

Почувши се, князеви я вклонив ся.
Сей задзвонив. „Пан Мирон промовля.“
Всім важко стало, вид у всіх змінив ся —

І скрізь тиша мертвая залягла.

IX.

І я почав: „Шановний генерале,
Позволь, щоб я тобі сказав два слова.
Твоя правиця — хай і так, зелізна,
Та думка в тебе, вибачай — дубова.

„Нї премії від тебе нї догани
Я не жадав і о твій суд не стою, —
А те, що ти сказав ось тут, се доказ,
Як мало ще знайомий ти зо мною.

„Один мій вчинок своїм ліктем змірив
І говориш: „Зрадник! Всякий се розчовпа.“
От так сліпий в слона обмацав ноги
І мовить: „Слон подібний є до стовпа.“

„Та не в докір тобі се я говорю,
Ти висловив лиш те, що дума всякий;
Ти лиш щирійший; те, що всі скривають,
Ти виявив і варт за се подяки.

„Тож не тобі одному — як на тее
Пішло вже, що сказати правду мушу —
А всему сему збору, всему сьвіту
Правдиво я свою відслоню душу.“

(При тих словах душная атмосфера
Прояснилась, розтаяло студене
Пригноблене, повеселіли лица,
Цікаво позвертали ся до мене).

„Я є плебей, — сказав наш генерал, —
Що вів і зрадив хлопськеє повстанє,
І на плебейських костях допоміг
Здвигнуть аристократів пануванє.

„Чи справді так? І чим же я плебей?
Тим, що родивсь у низькій, хлопській хаті?
Немов і князь не міг родить ся там?
Не родять ся плебеї і в палаті?

„Чи є плебейське що в моїм лиці,
В моїх чутях і помислах і мові?

Ні, з роду я плебейства ворог, рад
Його знівечить у самій основі.

„Від перших літ, коли в мні тямка встала,
З плебейством я воюю без упину.
І я плебей? Ні, я аристократ!
Таким родився і таким загину.

„Я з тої раси, що карку не гне,
Глядить життю і смерті в очі сьміло,
Що любить бій, що просто, грімко йде
На визначене їй судьбою діло.

„Я з тих, що люд ведуть, мов стовп огнистий,
Що вів Жидів з неволі фараона;
З тих, що їм дана власть і ціль висока,—
Житє чи смерть, все є для них корона.

(На лицях моїх слухачів заблисне
Де-де легенький усьміх іронічний;
Мене мов прутом він по серці цьвіга,
Та я спокій ще вдержую стоїчний).

„Се правда, я сей хлопський бунт підняв,
Щоб люд сей вирвать з вашої неволі,
Щоб збуркати його з важкого сну,
Зробити паном на своєму полі.

„Я гнав його немов лїнивий скот,
В огонь і в січу, в труди й небезпеки,
Щоб знівечить плебейські всі інстинкти,
Щоб гартувались лицарі-запеки.

„І близька вже була моя перемога,
Та я пізнав, що се перемога мас,
Брутальних сил, плебейства і нетями,
А так не хотів я перемогти вас.

„О, я пізнав, що так вас побідивши
Своєї місії я не сповню,
Що ворога я посаджу на троні,
Під власний дім підкину я вогню.

„Я бачив, як ті лицарі завзяті,
Що йшли в огонь, що бились як орли,
В душі своїй були і темні й підлі,
Такі-ж раби, як уперед були.

„Я бачив, що якоїсь іскри треба,
Щоб душі їх розжеврить, запалить,
Щоб вуголь їх в алмаз перетопив ся, —
З такими-б тільки міг я побідить.

„І я зламав той знаряд непридалий,
Спокусу дешевих побід відверг,
Бо краща від плебейської побіди
Для них була геройська смерть тепер.

(Всьміхались дами. Де в кого з панів
Явились знуджені, квасні міни, —
Сказати-б то : „Бреши собі здоров!“
Ей, грубшим вас кінцем заїду для відміни !)

„Народню справу мав я погубити,
А вашу власть скріпить від того дня?
Не вже-ж ви так сліпі, що власний розум
Вам не кричить на се : брехня! брехня!

„Чого не мав сей люд для повної побіди?
Фізичних сил? О ні, він мав їх тьму.
Лиш ідеалу брак, високих змагань, віри, —
І се, панове, се я дав йому.

„Всі ті, що згибли у остатній сїчи,
Ну, чим були-б вони в спокійний час?

Раби, воли, що прожили-б весь вік свій
Хиляючись, працюючи на вас.

„Тепер вони погибли як герої
І мученицький прийняли вінець.
Їх смерть — життя розбудить у народі.
Се початок борні, а не кінець.

„Тепер народ в них має жертви взір
І ненастанний до посв'ят підпал;
Їх смерть будучі роди переродить,
Вщепить безсмертну силу — ідеал.

„А ви — ну, що дала вам ся перемога?
Зміцнила вас? О, ні! Зміцнила ваші пута!
Для вас вона сям пам'ятна одним,
Що зрадою і підлістю здобута.

„Для вас вона — пухкий, затрутий хліб.
Гнилі — ви гнити мете дальш від неї.
Я — вас скріплять? Я викопав вам гріб,
Бо я — аристократ, а ви — плебеї.

„О так, стискайте зуби й кулаки!
Я гордо се говорю вам, без ляку:
Ненавиджу вас всіх і бріджусь вами,
Ви перфумовані плебеї в фраку!

„Ви паразити з водянистим мізком,
Ви неробучі, загрибуші руки,
Ви, у котрих з усіх прикмет звір'ячих
Лишилися тільки хитрощі гадюки!“

Тут гамір, крик скажений заглушив
Мою промову. З місць усі зірвалися
І против мене тлум цілий спішив.

Сї за склянки, ті за шаблі хапались,
Ревли : „Мовчать ! Розсічемо ! Проч з ним !“
Блідї дами за мужчин ховались.

Я не дрогнув між натовпом грізним.

Х.

В тій хвилі залунало : Бам ! Бам ! Бам !
Дванацята година ! Чи година ?
Бам ! Бам ! Бам ! Бам ! лунає тут і там.

Здаєть ся, в місті дзвонів половина
Реве. Бам ! Бам ! Все дужше, все міцнїш !
Немов якась могутня хуртовина

Страшенні тони бють ! Немов той спіж
Росте, а з ним росте і тонів сила,
А кожний душу прошиба, мов ніж.

Бам ! Бам ! Бам ! Бам ! Мабуть заголосила
Уся земля і з жаху вся тремтить
І вся вона — розрита могила.

А голос все міцнїє, бє блакить...
Нї, се блакить є тим великим дзвоном,
А велитень по ньому бє що мить !...

Бам ! Бам ! Гримить погрозою, проклоном,
Розпукою. І косу смерть взяла,
Щоб все жите скосить одним розгоном.

І в залї стала враз юрба ціла,
Закаменїла. Почало мінить ся
Яркеє сьвітло. Зразу поплила

Пурпура, мов кровава криниця;
Вона пожовкла, — в жовтім блиску тім
Вид трупів разом прийняли всі лиця.

Ось блиск посинів, і страшений грім
Чи з неба? з пекла? все зглушив, основи
Землі затряс, і похитнув ся дім.

А сьвітла блиск зробивсь фіолетовий,
А там зелений. Всі пани й пані
Були мов тіни, мов екран газований:

Крізь них було все видно на стїні.
Лиш князь сидів, цинічно усьміхав ся,
Очима знак якийсь давав мені.

І тих очей його я так злякав ся,
Що скочив мов опечений. Де я?
Чого я тут? В яку нору запхав ся?

На сьвіт! На сьвіт! Уся душа моя
Кричить: на сьвіт! Хай там землі основи
Валять ся! Хай пекельная змня

Роззявлює пащеку, хай окови
Мене чекають — тільки відси пріч!
З поміж сих трупів, що не ждуть обнови!

І з залі вибіг я у ясну ніч.

XI.

Ясна ніч. Не чути грому. Не здрігаєть ся земля.
Небо чисте, фіолетом місяць землю осьвітля.
Тихо скрізь, лиш дзвони стогнуть десь далеко, на полях;

Вулиця безлюдна, довга, мов набитий сріблом шлях
Простяглась кудись без краю просто-просто, мов стріла.
Ряд домів високих в тіни, другий ряд — одна, ціла,
Нерозривная фаланга сотнями скляних вікон
В низ поглипує трівожно : бач, надходить похорон.

З разу військо йде в дві лави, сумно висять хоругви,
Білі мундури кроваві і оружя всі в крові.
Йде музика полковая, труби, сурми блискотять,
Та не чути ані згука, хоч, здається, грать хотять.
Далі коні ряд за рядом в такт копитами січуть,
Та ні ржання, ні коменди, ані стуку їх не чуть.
Далі котять ся гармати, чорний ще від диму спіж,
Та пливуть так тихо-тихо, тіни не плили-б тихійш.

А за ними знов піхота, знов кіннота наче дим,
Знов музика, генерали, офіцери, піп один ;
А за ним чотири коні, чорні, темний мов туман,
Тягнуть тихо наче тіни величезний караван.
Він укритий хоругвами, та вінців на нїм нема,
А на верха домовина, таємниця мов нїма.
Величезна, чорна — тільки металеві окутя
Блискотять — остатні іскри знівченого життя.

Ані жінка, ані мати, ані діти, ані рід
Не ступа за караваном, не рида мерцєви в слїд,
Але йде юрба велика, що й кінця їй не видать :
Ті волосє рвуть собі, сї мабуть хотять ридать,
Руки ломлять, бють ся в груди, виски п'єстями товчуть ;
Але тихо ! Нї риданя, ані шелесту не чуть.
Наче мла пливе лугами, мов ріка з глибоких плес ;
Тільки дзвони все голосять, зорі глипають з небес.

І почув я жаль великий за мерцем таємним тим,
Що така народу сила тихо так іде за ним.
І почув я, що чимсь близький він мені, що к тим юрбам,

К похоронному походу прилучить ся мушу й сам.
І почув я, що на серці мені важко, тисне груди,
Наче в сьому похороні винуватий я чим будь.
„Хтож сей мрець?“ — хтів я спитати, та бояв ся,
[що згрішу,
Що сповню великий злочин, перервавши сю тишу.

Але в серці те питанє все клубило ся, мов гадь :
„Хто-ж сей мрець, кого такії маси вийшли провожать ?
Хто ті люде, що, здаєть ся, сотні тисяч їх ідуть,
А нї гомону, нї стуку, анї шелесту не чуть ?“
Дармо зиркаю в їх лица : щось знайоме є у всіх,
Та якийсь серпанок білий заслоняє риси їх.
Де в кого отверті очи, та без блиску, мов скляні ;
Та затулені у иньших, мов ідуть в глибокім сні.

Величезний хід той суне, суне тихо, наче мла ;
Вулиця глуха, безлюдна, проста-проста, мов стріла.
Два ряди домів без прорви, наче івардия німа,
І здаєть ся, анї краю, нї кінця їм десь нема.
„Хто сей мрець?“ клубить ся в серці те питанє, наче гадь.
„Хто сей мрець?“ — свого сусіди врешті зваживсь я
[спитать.

Не підводячи обличя, не розплющивши очей
Відповів сусід мій глухо : „Мирон, Мирон мрець отсей.“

„Мирон! Мирон!“ Що за Мирон? Все сказати би волів !
Але чом же серце в мене похолело від тих слів ?
Чом уста мої поблідли і трясуть ся і мовчать,
Мов отсе на них прибито вже смертельную печать ?
Я підводжу очи в гору : ось вже й вулиці кінець :
Величезна чорна брама, а на ній з огнів вінець ;
Під вінцем огнистий напис блимає, немов ільща :
„Хто сюди вйде, надію най на віки попроща.“

ХІІ.

Хрести, хрести, хрести в вінках тернових,
Без написів, лиш огник, що горить
На кождім гробі — знак, що там, в дубових

Дошках, чиєсь горяче серце спить.
Хрести й огні довжезними рядами...
Аж на кінці, де на цілець ступить,

Зівають челюсти нової ями.
Тут зупинив ся караван. Весь люд
Розставив ся при гробі тім кругами.

І не було жалібних сьпівів тут.
Зняли із каравана домовину
І вже край гробу на землі кладуть.

Один із війська виступив на глину,
На горб, щоб добре всім його видать,
І рік, схиливши голову в долину :

„Позвольте, панове, річ держать?“
Немов від вітру колоски на полю,
Схилились чола. Він почав казати :

„Товариша у боротьбі за волю,
Войовника, що був проводир нам,
І сівача, що сїв кращу долю,

„Будівника, що клав величній храм
Будущини, ось тут ховаєм нині.
Як жив, що вдіяв — відомо всім вам.

„Вмер нагло днесь о північній годині.“
А в тім з низу озвав ся різко піп:
„Вмер нагло, кажеш? По якій причині?

„Я самовбійці не покроплю гріб.“
„Не самовбійця — мовив речник стиха. —
Він впав, як зжятий острим серпом сніп

„З рук зрадника, що й нам накоїв лиха.
І не кінжалом вбитий, не мечем,
А словом, що пихою злою диха.“

Тут голосним всі вибухли плачем,
А речник з горба так сказав по хвили:
„Прощай нам, брате! Ти своїм плечем

„Нас захищав, коли злі бурі били,
Твій ум показував нам шлях у тьмі,
Твій приклад в праці додавав нам сили.

„Та поки лишимось отут самі,
Прийми від нас остатнє цілуванє,
Остатній цвіт в розста́вання зимі.“

Знов розляглось великеє риданє.
В труні відбили віко гробарі
І почалось остатнєє прощанє.

До трупа тисли ся малі й старі,
Устами уст мерцевих доторкались
І кланялись потім землі сирій.

„Чи всі вже з братом нашим попрощались?“
Знов мовив речник. „Всі вже!“ загуло.
„Не всі ще!“ иньші голоси озвались.

„Одного при труні ще не було!
Онтам стоїть він за хрестом укритий.
В очах його блищить ще земне зло.“

А я тремтів, немов несамовитий
При самій думці — цілувать мерця,
Хоч я не знав ще, хто се й ким убитий.

Та ось юрба мені гукнула вся:
„Виходь! Виходь! Зближись до домовини!
І доводи прощанє до кінця!“

На крик той я з переляком дитини,
Без сили й волі власної, ледві
Ступаючи, ввійшов до середини.

В труну зирнув — і стяв ся лід в крові,
Тривога очі виперла із лоба,
Волосє дубом встало з голови.

В труні був я! Так, я, моя подоба,
Моє лице, мій вираз, все, зовсім...
І скаменїла вся моя утроба.

„Цїлуй! Цїлуй!“ — реве народ мов грім.
Та я і кроку вже не міг зробити
І на колїна впав при гробі тім.

„Цїлуй! Цїлуй!“ — реве народ сердитий.
„Піднять його! До трупа підвести!“
І коло трупа впав я мов убитий.

„Цїлуй! Цїлуй!“ Не встиг я донести
Поблїдлїх уст до трупа, аж у нього
З очей і уст пустилась кров плисти.

„Убійця!“ крикнув піп край боку мого.
„Убійця!“ крикнув той, що річ держав.
„Убійця!“ люд увесь ревнув до того.

„З ним суд у нас короткий, — проказав
Помалу речник, — з трупом враз в могилу,
Та так : на вбійці вбитий щоб лежав.“

„В могилу з ним! Беріть його на силу! —
Реве народ, — валіть його, кладіть
Труну на него! Сипте глини, илу!“

Я був живий. Ще темний небозвід
До мене моргав зорями-очима,
Земля ще пахла й яблоневиць цвіт.

Та я був труп. Надія вже не блима
В душі, завмерла воля до життя...
Кінець іде, ніщо його не стрима!

Простір і час і всякі почуття
Загасли. Темне щось лягло на мене...
Гуркоче глина... стихло... небутя

Мене пожерло озеро студене.

ЕПІЛОГ.

Другого дня знайшли мене на гробі
Приятелі. Я сильно простудивсь,
Бо лиш нічну сорочку мав на собі.

Пройшло три тижні, поки пробудивсь
З горячки й цілковитої нетями,
І ледво що від смерти відходивсь.

„Якими ти блукаєш манівцями?
Чого на кладовище ти заліз?
І хто в сорочці ходить вулицями?“

Приятелі питали. Що за біс?
Я з початку не тямив ні крихітки,
Хто, як, чого мене туди заніс?

Аж як одужав я, вернули сьвідки
Тієї ночі — спомини ясні,
Пізнав я, як прийшов той страх і звідки.

В ту ніч в важкій задумі при вікні
Сидів я, серце мучила тривога,
Важкі питання сунулись мені :

„Чи вірна наша, чи хибна дорога?
Чи праця наша підійме, двигне
Наш люд, чи мов каліка та безнога

„Він в тім каліцтві жити-ме й усхне?
І чом відступників у нас так много?
І чом для них відступство не страшне?

„Чом рідний стяг не тягне їх до свого?
Чом працювать на власній ниві — стид,
Але не стид у наймах у чужого?

„І чом один на рідній ниві вид:
Безладє, зависть і пиха пустая
І служба ворогу, що з нас же й кпить?“

І рій тих дум, неначе мла густая
Наляг на душу і розради ждав,
Та не являлась розрада тая.

А з неба повний місяць заглядав
На мене й усміхав ся білолиций,
Мене блискучим чаром обкидав.

„Ходи за мною, може в снів скарбоници
Знайдеш для себе дещо, синку мій!
Ходи, скунай ся в забутя криници!

„І не дивуйсь, коли знайдеш у ній
Страхітя деякі та дивогляди, —
Моя є форма, зміст усе є твій.“

Хтїв чи не хтїв, я мусїв сеї ради
Послухать — сильний був старого чар,—
І в сонне царство вплив я на огляди.

Що бачив там, се вам приношу в дар.
Не лайте, що не зміг ся на щось краще!
Щож діять! Всї ми ще в тім царстві мар,

Усі ми племя сонне і боляще
І маловірне, і покус таких
До нас підходять тисячі що дня ще.

Прийміть сей дар! Крім дум моїх важких,
Крім болю серця й сумніву й розпуки,
Усе в нїм байка, рої мрій палких.

Ті битви і побіди й люті муки
І кров і блиск, що тьмив у мене очи,
І речі ті і духи ті і дуки —

Усе те — чари місячної ночі.

З М І С Т.

	Стор.
Передмова	3
Істар	7
Сатні і Табубу	25
Бідний Генрих	35
Поема про білу сорочку	59
Похорон	87